

IGOR SAPAČ*

Grad Rudenek

Arhitekturnozgodovinski oris

IZVLEČEK

Grad Rudenek je nastal v drugi četrtini 14. stoletja kot dokaj velika nova dvodelna glavna rezidenca za rodovino gospodov Vrbovških in zaradi njegove postavitve je izbruhnila fevdalna vojna. Po vojni sta pomen gradu in gospodov Vrbovških upadala. Najpozneje do 16. stoletja so opustili prvotno grajsko jedro. Prosto stoječi gotski stolp se je ohranil in kmalu po letu 1578 so ob njem zgradili novo renesančno stavbno zasnovo, ki je dobila funkcijo intimne podeželske rezidence ljubljanskega škofa Janeza Tavčarja. Po prvi tretjini 17. stoletja je bil grad zaradi izgube rezidenčnega in gospodarskega pomena vse bolj zanemarjen ter so ga zato kmalu po letu 1681 opustili. Ostali so razmeroma skromni ostanki, ki pa omogočajo interpretacijo stavbnega razvoja. V prispevku sta v strnjeni obliki predstavljeni tudi stavbnozgodovinski analizi dvora oziroma dvorca Lešje ter nekdanjega gradu Rudenštajn, ki sta z Rudenekom zgodovinsko in prostorsko povezana.

KLJUČNE BESEDE

grad, srednjeveški gradovi, dvori, izpostavljeni stolpi, arhitektura, arhitekturna zgodovina, kastelologija, stavbni razvoj, gotika, renesansa, Rudenštajn, Lešje, Poljane, Negojnica, Rečica, Vrbovški, grofje Celjski, Konrad Glušič, Tomaž Hren, de Donino, kmečki upori

ABSTRACT

RUDENEK CASTLE. A DESCRIPTION OF ARCHITECTURAL HISTORY

Rudeneck Castle was built in the second quarter of the fourteenth century as a rather large new two-part main residence for the Lords of Altenburg (Slo. *Vrbovec*), which sparked a feudal war. After the conflict, the significance of the castle and the Lords of Altenburg waned. By the sixteenth century at the latest, the original castle core had been abandoned. A detached Gothic great tower was preserved, next to which a new Renaissance-style building was constructed soon after 1578 to serve as the personal country residence of Ljubljana's bishop Janez Tavčar. Once it lost its residential and economic significance, the castle became increasingly neglected from the first third of the seventeenth century onwards and was ultimately abandoned soon after 1681. Although its remnants are rather modest, they nonetheless allow for an interpretation of building development. The article also provides concise architectural-historical analyses of the Haslach (Slo. *Lešje*) manor or mansion and the former Rudenstein Castle (Slo. *Rudenštajn*), both of which were historically and spatially linked to Rudeneck Castle.

KEY WORDS

castle, medieval castles, manors, detached great towers, architecture, architectural history, castellology, architectural development, Gothic architecture, Renaissance architecture, Rudenstein/Rudenštajn, Haslach/Lešje, Poljane, Negojnica, Rečica, Lords of Altenburg, Counts of Cilli, Konrad Glušič, Thomas Chrön, Francesco Abondio de Donino, peasant revolts

* izr. prof. dr., muzejski svetovalec, Univerza v Mariboru, Fakulteta za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo, Oddelek za arhitekturo, Maribor, igor.sapac@um.si, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9306-8875>

Prispevek posvečam spominu na svojo prababico Ano Kokal, rojeno Ramšak 27. 4. 1887 pod rudeneškimi razvalinami na Rečici ob Savinji in umrlo 9. 10. 1959 v Mariboru.

Otto Piper (1841–1921), pionir znanstveno utemeljenega raziskovanja srednjeveških gradov v srednji Evropi, je grad Rudenek oziroma *Rudeneck* omenil med pomembnejšimi gradovi v kataložnem delu svoje znamenite knjige *Burgenkunde* (Gradoslovje), ki je prvič izšla v Münchnu leta 1895 in nato še v dveh dopolnjenih avtorjevih ponatisih, po letu 1967 pa je doživela več kot deset ponatisov.¹ Kaže, da Piper Rudeneka sam ni obiskal in da se je pri omembi v knjigi naslonil na podatke iz drugega zvezka Topografsko-statističnega leksikona Štajerske Josefa Andreasa Janischa (1833–1901). Pri tem se ni oziral na zapis, da je razvalina nezanimiva in da ne ponuja nič, kar bi bilo vredno ogleda.² Piper se je kot natančen in izkušen raziskovalec grajske dediščine dobro zavedal, da posebnega pomena ostalin posamezne srednjeveške grajske stavbe pogosto ni mogoče zaobjeti na prvi pogled oziroma z zgolj površnim ogledom.³ Nedvomno je ravnal pravilno, ko je Rudeneku namenil omembo v svoji monumentalni knjigi. Čeprav so rudeneške ostaline na dveh vzpetinah na južnem obrobju Rečice ob Savinji, ob lokalni cesti z Rečice proti zaselku Poljane, dokaj skromne in jih drevesa zelo zakrivajo, se zaradi okoliščin nastanka gradu in njegove posebne arhitekturne zasnove uvrščajo med pomembnejšo grajsko zapuščino v slovenskem prostoru.⁴ V tem prispevku jih želim natančneje stavbnozgodovinsko analizirati in umestiti v širši kontekst

Pogled na razvaline severovzhodnega dela rudeneškega grajskega kompleksa (foto: Igor Sapač, 2024).

grajske arhitekture Zgornje Savinjske doline.

Grad, ki so se ga po opustitvi oprijela tudi imena Šipek, Rudnik in Lekšetov grad, je povezan z bogatim ljudskim izročilom in o njem kroži mnogo pripovedk.⁵ V pisnih virih je prvič omenjen leta 1345 kot *vest Rudenek* oziroma *purchstal Rudeneck*.⁶ Nastal je po letu 1326.⁷ Postavili so ga na območju, ki je bilo naseljeno že v prazgodovini in antiki in ki je imelo zaradi ugodnega zemljepisnega položaja že vsaj od 12. stoletja vlogo fevdalnega upravnega središča. V bližini poznejšega gradu je najverjetneje kmalu po letu 1140 nastala župnija Rečica z romansko cerkvijo sv. Kancijana, ki je prvič omenjena leta 1173, ko je tu zboroval oglejski patriarh Ulrik II. Trebinjski (1161–1181) z mnogimi cerkvenimi dostojanstveniki.⁸ Takrat je v bližini župnijske cerkve gotovo stal tudi dvor, ki je bil morda celo prvo fevdalno upravno središče na območju Zgornje Savinjske doline in ki je po letu 1140 pripadal oglejskemu patriarhatu, v njem pa so bivali po Rečici poimenovani oglejski vitezi oziroma ministeriali.⁹ Po nastanku bližnje-

1 Piper, *Burgenkunde* (1895), str. 777; Piper, *Burgenkunde* (1912), str. 769; prim. Sapač, Otto Piper, str. 846. V ponatisih knjige *Burgenkunde*, ki so izšli od leta 1967, kataložni del ni vključen.

2 Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 746–747.

3 Za življenje in delo Otta Pipra zlasti: Großmann, *Burgenforscher*, s citirano starejšo literaturo.

4 Prim. Schmutz, *Historisch*, III, str. 412–413; Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 125–126; Orožen, *Das Bisthum*, str. 168–178; Stegenšek, O najstarejši, str. 17; Nowotny, *Südsteirische Burgen*, str. 95; Vrečer, *Savinjska dolina*, str. 139, 140, 144; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 198–199; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 232; Stopar, *Vrbovec*, str. 25–29; Stopar, *Razvoj*, str. 19, 20, 98, 125, 173; Stopar, *Gradovi, graščine in dvorci*, str. 439–441; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 83–85; Kos, *Med gradom*, str. 97–98; Kos, *Vitez*, str. 366–367; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 293–294; Novak, *Rečica*, str. 20–23; Videčnik, *Iz mojih zapisov*, str. 59, 133–134, 321, 341; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 124–126, 219–222, 231, 242, 266, 267, 291–299; Ravnikar, *V primežu*, str. 32–33, 140, 155–157, 224, 236, 246, 297, 301–304, 345, 392, 420–424, 428–430, 480–481; Ravnikar, *Benediktinski samostan*, str. 56–60, 117, 158; Juhart, *Grbi*, str. 18, 19, 22, 81.

5 Kocbek, *Storije*, str. 17; Orožen, *Gradovi*, str. 100–104; Stopar, *Vrbovec*, str. 25–26; Novak, *Rečica*, str. 23, 118–120; Škerl, *Psoglavac*, str. 8; Videčnik, *Iz mojih zapisov*, str. 321; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 68; Zorec, *Zgodbe*, str. 77–80. Prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171.

6 Blaznik, *Historična*, II, str. 248

7 Kos, *Vitez*, str. 366.

8 Stegenšek, *Cerkveni spomeniki*, str. 61, 173–174; Stegenšek, O najstarejši, str. 11–12; Baš, Doneski, II, str. 65–66; Baš, O Rečici, str. 66; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 236; Blaznik, *Historična*, II, str. 217; Novak, *Rečica*, str. 17–19, 26; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 63–64; Bernhard, *Documenta*, str. 182–183; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 342, 344.

9 Stegenšek, O najstarejši, str. 12; Vrečer, *Savinjska dolina*, str. 139; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 236; Blaznik, *Historična*,

Pogled na Rečico ob Savinji z južne strani (foto: Igor Sapač, 2016).

ga gradu Vrbovec je oglejski rečiški dvor izgubil pomen in je propadel. Zdi se, da so ga v njegovi upravni in gospodarski vlogi do določene mere nadomestili drugi manjši in mlajši dvori v bližini. Eden od njih je bil najbrž Ampah (Meinpach), ki je stal na območju Okonine in ki je v srednjeveških dokumentih posredno omenjen v letih 1247 in 1291, izrecno pa leta 1360.¹⁰ Propadel je najbrž že v poznem srednjem veku in njegova lokacija ni več znana.¹¹ V predelani obliki se je ohranil drugi srednjeveški manjši dvor – Lešje (Haslach, Haslachhof) na območju Homca, ki ga je kot svojevrstnega predhodnika oziroma sopotnika gradu Rudenek tu smiselno nekoliko podrobneje stavbnozgodovinsko analizirati.¹²

DVOR LEŠJE

Stavba s hišno številko Homec 13, ki velja za najstarejšo ohranjeno posvetno zgradbo na območju občine Rečica ob Savinji, se v srednjeveških dokumentih pojavlja od leta 1317, ko je omenjen po njej poimenovani *Ruodolf Weriant*

von Hasel.¹³ Dvor je prvokrat izrecno omenjen leta 1364 kot *Hasel*.¹⁴ Takrat je bil v lasti gospodov Vrbovških in Hansel Vrbovški ga je prodal grofom Celjskim.¹⁵ Nato je v srednjem veku omenjen še v obdobju med letoma 1460 in 1469 ter okoli leta 1480.¹⁶ Najverjetneje v 16. stoletju je postal del gornjegrajske posesti v lasti ljubljanske škofije in na začetku 17. stoletja ga je kot takšnega dobil v zastavo imetnik bližnjega Vrbovca Janez Sigmund pl. Wagen baron Wagensperg (1574–1641). Nato so se njegovi lastniki dokaj naglo menjavali in v 19. stoletju je dobil značaj kmetije, ki je še zdaj v lasti družine Vršnak.¹⁷

Dvor na nizkem razglednem griču na desnem bregu Savinje je zasnovan na pravokotni talni ploskvi v izmeri približno 14 × 18 m. Enonadstropna 3 × 4-osna stavba je pokrita s štirikapno opečno slemenasto streho in je v jugovzhodnem delu podkletena. Leta 2001 obnovljene fasade so poudarjene z baročno arhitekturno poslikavo, najverjetneje iz druge polovice 17. stoletja ali iz zgodnjega 18. stoletja, ki vključuje šivane vogale, pilastre in medetažni pas z motiviko dvobarvnih meandrov. Poslikava manjka na jugozahodni četrtini stavbe, ki je nastala leta 1941, kot kažeta letnici na obeh pravokotnih glavnih portalih na vzhodni in zahodni fasadi. Pred letom 1941 je ime-

II, str. 217; Curk, *Trgi*, str. 122; Novak, *Rečica*, str. 18; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 342.

¹⁰ Blaznik, *Historična*, I, str. 28.

¹¹ Jakič, *Vsi slovenski*, str. 48.

¹² Janko Orožen je v prvi polovici 20. stoletja zapisal več ljudskih pripovedk, ki povezujejo dvor Lešje, grad Rudenek in grad Rudenštajn. *Bila sta dva leška brata. Skregala sta se in eden izmed bratov se je izselil. Našel si je hrib, kjer si je sezidal grad (Rudenek), da bi bil varen pred svojim bratom in drugimi sovražniki. // Tirski (Rudenštajnski) in leški graščak si nista bila dobra. Škodovala sta si, kadarkoli sta mogla. // Lastniku Negojniškega gradu (Rudenštajn) so pravili Tirski gospod, njegov brat pa je bil Leški. Oba brata si nista bila dobra. Nekoč je leški poslal Tirskemu namesto vina sod smodnika. Smodnik se je vnel in razrušil poslopje (Kocbek, *Storije*, str. 17; Orožen, *Gradovi*, str. 100, 109; prim. Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 50).*

¹³ Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 93; Blaznik, *Historična*, I, str. 422; Novak, *Rečica*, str. 24.

¹⁴ Blaznik, *Historična*, I, str. 422.

¹⁵ Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 199; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 49.

¹⁶ Blaznik, *Historična*, I, str. 422.

¹⁷ Schmutz, *Historisch*, II, str. 35; Orožen, *Das Bisthum*, str. 177; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 199; Stopar, *Gradovi, graščine in dvorci*, str. 243–244; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 49–50; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 187; Novak, *Rečica*, str. 24–25; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 68; Videčnik, *Iz mojih zapisov*, str. 61.

Pogled na dvor(ec) Lešje iz daljave, z območja nekdanjega gradu Rudenštajn (foto: Igor Sapač, 2025).

Pogleda na dvor(ec) Lešje z jugovzhodne strani (levo) in s severozahodne strani (desno) (foto: Igor Sapač, 2025).

la stavba tlorisno ploskev v obliki kljuke, na stiku obeh kril pa je bil manjši pravokotni stopniščni prizidek, ki ga kaže tudi mapa franciscskega katastra iz leta 1825.¹⁸ Takrat je ob severozahodnem vogalu stavbe stalo tudi manjše pritlično pomožno poslopje, ki so ga podrli med obnovo fasad leta 2001.¹⁹ Skozi pritličje stavbe poteka dolga veža, ki povezuje oba omenjena portala iz leta 1941 in ki ima v starejšem vzhodnem delu plitek banjast obok s sosvodnicama. Iz veže v nadstropje pelje enoramno stopnišče. V nadstropju je v eni sobi na stropu ohranjena baročna kartuša iz štuka.²⁰

Posnetek tlorisa pritličja dvora Lešje, ki je nastal v sklopu priprave tega prispevka, kaže, da se v stavbi, ki na prvi pogled učinkuje povsem novoveško oziroma kot značilni renesančni štok ali monolitni dvorec in ki nima ohranjenih oziroma razvidnih značilnih srednjeveških stavbnih členov, najbrž skriva starejše srednjeveško

jedro.²¹ Severna polovica stavbe, ki je stala že pred letom 1825 in ki ni podkletena, je zasnovana na pravokotni talni ploskvi v izmeri približno 9,2 × 14,1 m. Ta del je bil sprva – do vgradnje dodatnih notranjih predelnih sten – v pritličju in nadstropju razdeljen na po dva približno enako velika ravno stropana prostora. Velikost talne ploskve, ravni leseni stropi in razporeditev prostorov so značilni za poslopja tako imenovanih neutrjenih stolpastih dvorov, kakršni so bili tudi v sedanjem slovenskem prostoru v 13. in 14. stoletju kot prebivališča vitezov oziroma ministerialov zelo številni in ki jih je bilo po zanesljivih domnevah približno dvakrat več od utrjenih srednjeveških gradov.²² Utemeljeno je domnevati, da je imel dvor

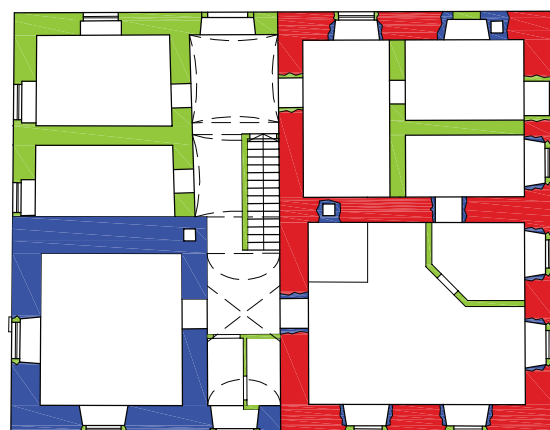
¹⁸ SI AS 177/C/F/C112/g/A04 – Franciscjski kataster za Štajersko (k. o. Homec) 1825.

¹⁹ Prim. DM, Zbirka fotografij Ivana Jakiča, fotografije dvorca Lešje iz leta 1992; ZVKDS, Fotografije dvorca Lešje iz leta 2001.

²⁰ Prim. Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 50.

²¹ Za renesančne monolitne dvorce: Sapač, *Razvoj*, str. 140–158; prim. Šumi, *Arhitektura 16. stoletja*. Za prijazno pomoč pri meritvah tlorisa dvora Lešje se zahvaljujem družini Vršnak.

²² Za problematiko neutrjenih stolpastih dvorov: Stopar, *Architektursymbolik*, str. 147–169; Makarovič, *Pričevanje*, str. 143–205; Sapač, *Razvoj*, str. 58–72; Sapač, *Kaj je grad?*, str. 391–412. Podobno zasnovo, kakršna je značilna za srednjeveške stolpaste dvore, je dobil med letoma 1571 in 1578 v sklopu gradnje protiturškega obrambnega sistema rezidence v Gornjem Gradu zgrajeni masivni

14. STOLETJE

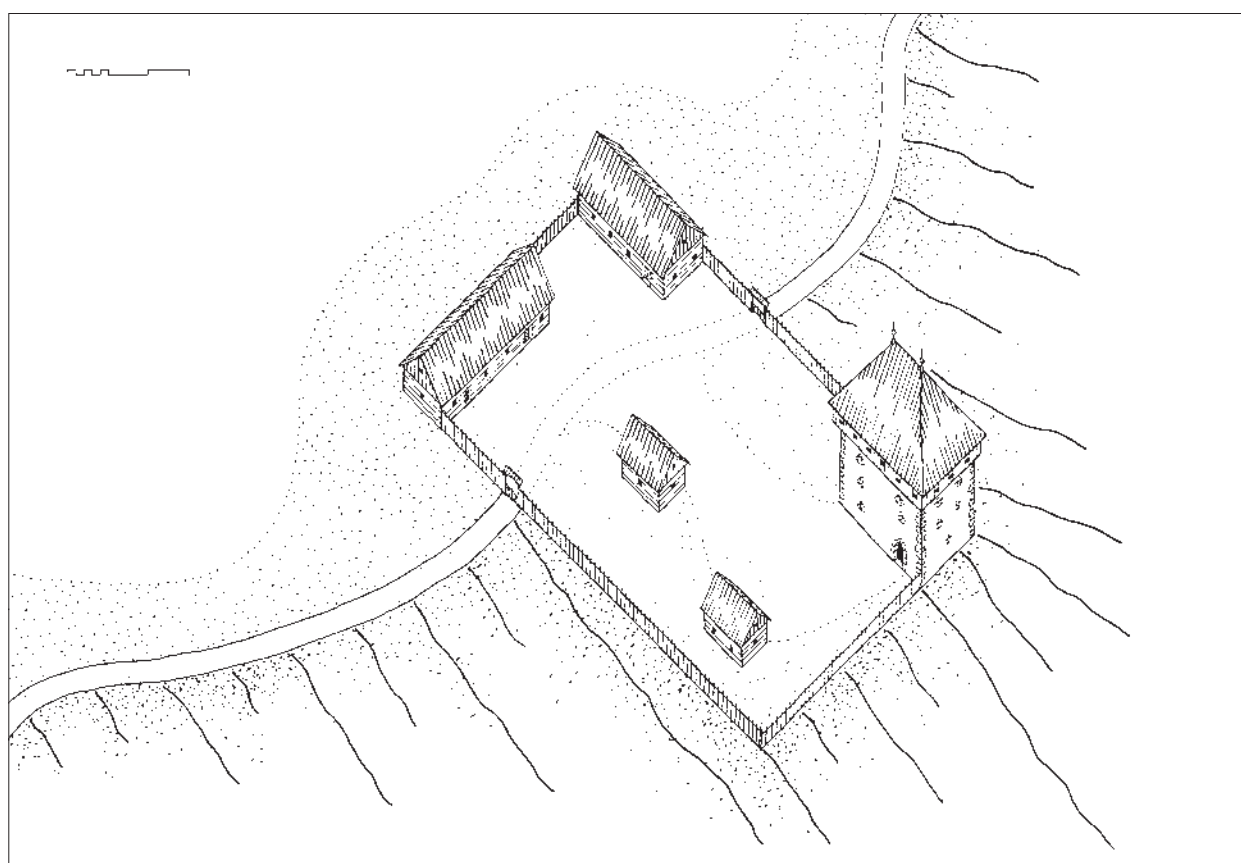
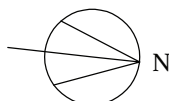
17. STOLETJE

20. STOLETJE

Tloris pritličja dvor(c)a Lešje z barvno vrisanimi fazami stavbnega razvoja in črtkano označenimi oboki (risal: Igor Sapač, 2025).

0 1 2 3 4 5 10 m

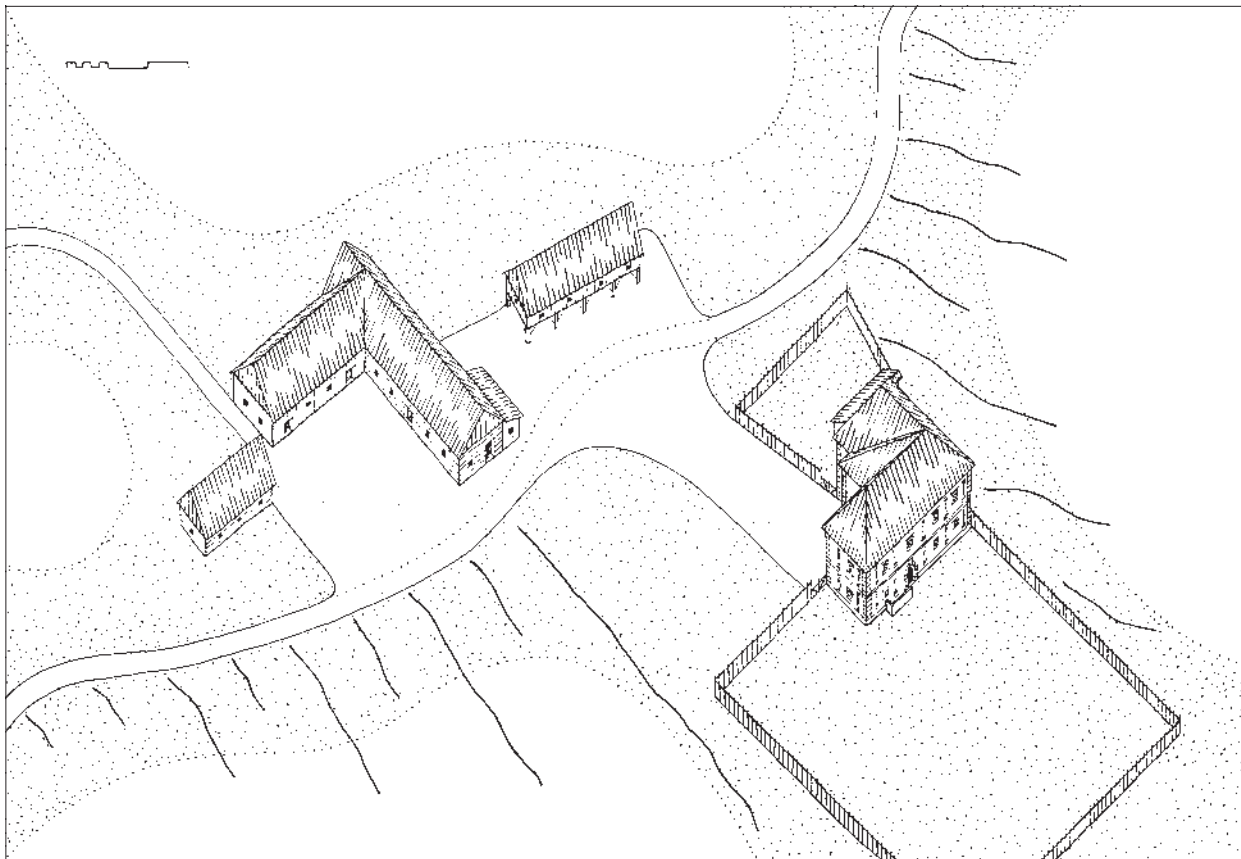

Dvor Lešje v 14. stoletju. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2025).

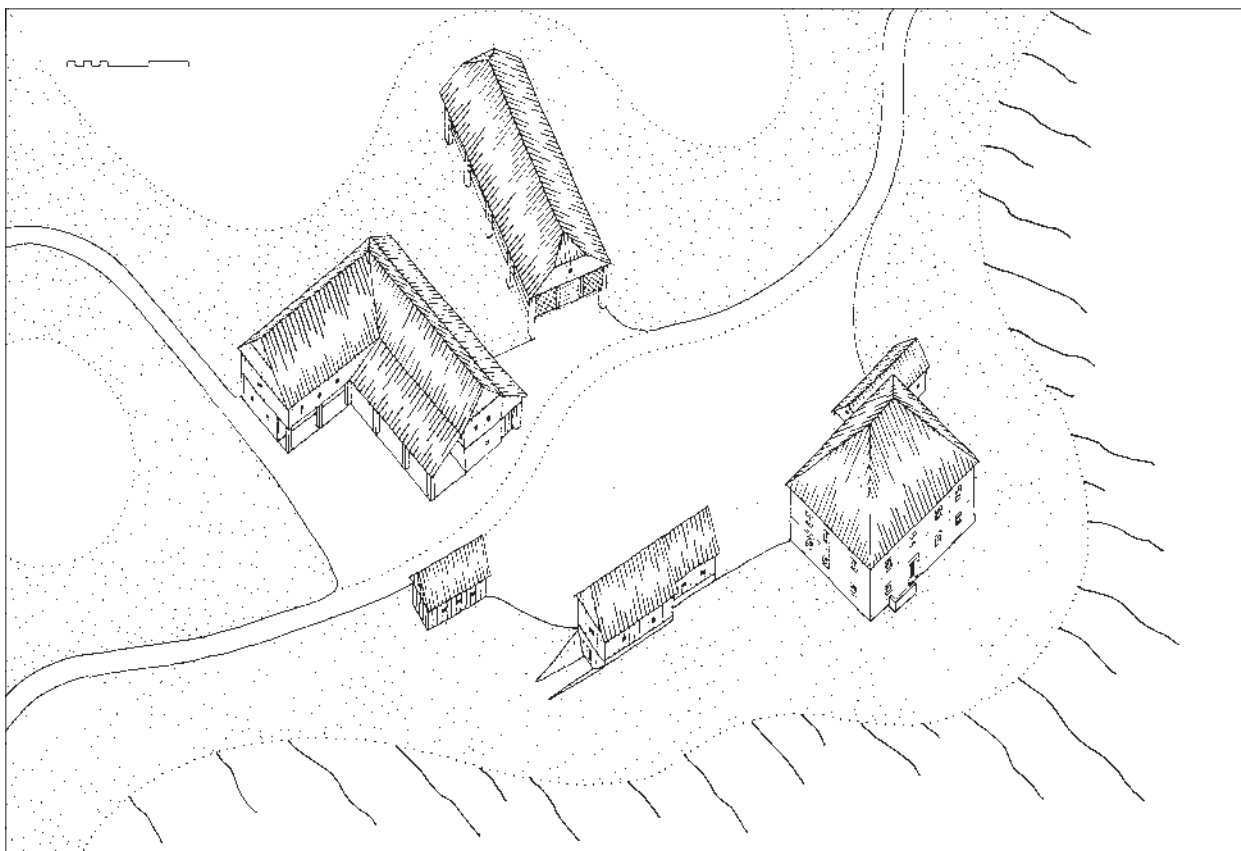
Lešje nad sedanjim prvim nadstropjem sprva še drugo nadstropje, ki je bilo morda celo leseno ali

dvonadstropni pravokotni vhodni stolp, ki se ga je zaradi značilne oblike oprijelo poimenovanje Štekl (prim. Orožen, *Das Bisthum*, str. 15; Stegenšek, *Cerkveni spomeniki*, str. 129; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 31, 34). Gornjegrajski Štekl je z arhitekturnozgodovinskega zornega kota mogoče vrednotiti kot izzvenevanje arhitekturne tradicije srednjeveških stolpastih dvorov v 16. stoletju.

zasnovano s predalčno konstrukcijo, in da so v 17. stoletju ali v zgodnjem 18. stoletju stavbo za eno nadstropje znižali ter ji obenem na južni strani prizidali podkleteni ožji enonadstropni prizidek z obokano vhodno vežo. Hkrati z gradnjo prizidka so stavbno celoto enotno zgodnjebaročno fasadirali in s tem povsem prikrili srednjeveški jedrni del. Seveda dvor v nobenem obdobju svojega obstoja ni obsegal samo zidane rezidenčne stavbe, marveč tudi stranska oziroma gospodar-

Dvor(ec) Lešje v 17. stoletju. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2025).

Dvor(ec) Lešje okoli leta 1941. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2025).

ska poslopja. Jugozahodno od rezidenčne stavbe se je ob novejšem kozolcu ohranilo staro gospodarsko poslopje oziroma pristava, ki ima na dveh tramovih vrezani letnici 1720 in 1744.²³

GRAD RUDENŠTAJN

Kot svojevrstnega predhodnika gradu Rudenek je smiselno nekoliko podrobneje stavbozgodovinsko analizirati še nekdanji grad Rudenštajn (Rudenstein) oziroma Tirski grad, Negojniški grad ali Gračenca na nenavadni višinski lokaciji, v gorskem sedlu med dvema skalnima vrhovoma na južnem pobočju Tera, pod vrhom Konjščica (852 m), v bližini zaselka Negojnica v Poljanah nad Rečico.²⁴ Vse kaže, da je nastal malce za dvorom Lešje, s katerim je bil vizualno povezan. Zgradili so ga na ekstremni in nepriljudni višinski lokaciji, ki omogoča širok razgled proti Ljubnemu, Radmirju, Gornjemu Gradu in Bočni. Grajsko ime najbrž izhaja iz nemške besede *rüde* (grob) in kot zloženka v dobrednem prevodu pomeni grobi kamen, v prenesenem pomenu pa grobi grad. Po ljudskem izročilu je bil grad domovanje roparskih vitezov, skrivnostna lokacija pa je vseskozi pritegovala kopače.²⁵ Na podlagi srednje-

veških pisnih virov je nesporno, da so grad pred letom 1326 – najverjetneje leta 1324 ali 1325 – na posesti benediktinskega samostana Gornji Grad protipravno zgradili gospodje Vrbovški, ki so že posedovali bližnja gradova Vrbovec in Gornji Grad in ki so do sredine 14. stoletja doživeli nagel družbeni vzpon. Grad so Vrbovški zgradili na vrhuncu svoje moči in v obdobju tako imenovane višinske kolonizacije na Slovenskem. Tedanji odvetnik samostana, Ulrik IV. grof Pfanberški, je v Pliberku leta 1326 obljubil opatu, da bo dal grad Rudenštajn, ki so ga zgradili Vrbovški, – *Rudenstein di veste di di Altenburger gepaun habnt* – v nekaj mesecih porušiti. Vse kaže, da so grad zatem zagotovo razvalili in da ga nikoli več niso obnovili. Vrbovški so imeli pozneje nov oziroma nadomestni grad Rudenek, Rudenštajn pa je v srednjeveških dokumentih zadnjikrat omenjen leta 1350; takrat je Friderik Vrbovški s sinovi prodal grofu Frideriku Celjskemu poleg svoje tretjine gradu v Gornjem Gradu in dela trga Rečica tudi nekaj kmetij v okolici Rudenštajna oziroma zaselka Negojnica – *hinder Rudenstein ain huob vnd da pei auf der Negonicz ein hub*.²⁶

Pogled na lokacijo nekdanjega gradu Rudenštajn iz zraka z južne strani (foto: Nejc Bernik, UIFS ZRC SAZU, 2024).

²³ Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 49.

²⁴ Prim. Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 126; Orožen, *Das Bisthum*, str. 177; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 199; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 232; Stopar, *Gradovi, graščine in dvorci*, str. 442; Kos, *Med gradom*, str. 98; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 86; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 294; Novak, *Rečica*, str. 25; Videčnik, *Iz mojih zapisov*, str. 59; Kos, *Vitez*, str. 367–368; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 242–243, 256; Ravnikar, *Benediktinski samostan*, str. 131–132, 144.

²⁵ Orožen, *Gradovi*, str. 104–109; prim. Videčnik, *Iz mojih zapisov*, str. 320, 322, 327. Lokacija gradu je zelo prekopa-

na. Po pričevanju domačinov je bila lokacija nekdanjega gradu precej prekopana med drugo svetovno vojno, leta 1944, ko so si tu partizani uredili bunker. Po pričevanjih so partizansko postojanko napadle nemške enote in to z dveh strani, ljubenske in rečiške, a so se partizani uspeli spretno umakniti, nakar so nemški vojaki v zmoti obstreljevali lastne sile, ki so prodirale z nasprotni strani. Prim. *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 232.

²⁶ Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 103, 126; Orožen, *Das Bisthum*, str. 168, 170, 177; Stegenšek, *O najstarejši*, str. 16–20; Svetina, *Odlomek*, str. 87; Blaznik, *Historična*, II, str. 248; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 86; Kos, *Vitez*, str. 367–368; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str.

Širok pogled z lokacije gradu Rudenštajn na Zgornjo Savinjsko dolino z Bočno, Gornjim Gradom in Radmirjem (foto: Igor Sapač, 2025).

Pogled na lokacijo jedra gradu Rudenštajn s severovzhodne strani, izpod Konjščice (foto: Igor Sapač, 2025).

Ostanke zidovja so po opustitvi gradu raznesli in sedaj samo še skromni sledovi v konfiguraciji terena kažejo nekdanjo grajsko zasnovo. Gorsko sedlo, na katerem so postavili grad, je v smeri od severovzhoda proti jugozahodu dolgo do 40 m in v smeri od severozahoda proti jugovzhodu široko do 20 m. Ob severovzhodnem robu sedla pod prepadno jugozahodno steno skalnega vrha Konjščice poteka pot, ki se na vzhodu spušča v dolino in proti zaselku Negojnica in ki je na začetku vzpona proti sedlu z nekdanjim gradom zelo zaraščena ter težko prehodna. Od grajskega zidovja na sedlu so vidni samo trije manjši fragmenti; nobeden od njih ni daljši od 4 m in ne višji od 1 m. Struktura zidave zidnega plašča je zabrisana, razpoznavni pa so ostanki apnene malte, ki veže grobo obklesane kamnite lomljence. Ponekod je pod gruščem mogoče slediti poteku nekdanjih zidov.

Sledovi so dovolj razločni, da je mogoče določiti obliko in velikost nekdanje osnovne grajske talne ploskve. Ta je imela skoraj povsem pravilno pravokotno površino v izmeri približno 22×17 m in je bila prilagojena obliki naravnega gorskega sedla. Vse kaže, da je bila talna ploskev na vseh štirih straneh obdana z obodnim obzidjem, ki je bilo na naravno najboljše zavarovani jugozahodni stranici najverjetneje debelo približno 1,2 m, na severozahodni in jugovzhodni stranici približno 1,5 m in na severovzhodni stranici, ki je bila postavljena ob poti in zato najbolj izpostavljena sovražnim napadom, pa najverjetneje približno 1,8 m. Vse kaže, da je bila severovzhodna stranica obzidja najbolj čvrsto zgrajena in da sta se prav zato od nje ostala dva zidna fragmenta. Po konfiguraciji terena je mogoče sklepati, da je bil prehod skozi obzidje na jugovzhodni strani; tam je znotraj nekdanje obzidane talne ploskve poglobitev do 2 m, ki je morda v zvezi z nekdanjim prehodom, a je v sedanji obliki gotovo tudi posledica novoveških vkopov. V bližini nekdanjega zahodnega

242–243; Ravnikar, *Benediktinski samostan*, str. 131–132, 144; Juhart, *Grbi*, str. 60, 81. Glej tudi članek Mihe Kosija v tej številki *Kronike*.

Skromni ostanki zidovja v jedru nekdanjega gradu Rudenštajn (foto: Igor Sapač, 2025).

obzidnega vogala je do 4 m dolg fragment zidovja, ki najverjetneje ni bil del obzidja, saj poteka vzporedno z na živo skalo postavljeno nekdanjo jugozahodno obzidno stranico in približno 2,5 m vzporedno z njo. Po razmeroma majhnem razmaku med nekdanjima zidovima je mogoče pomisliti, da je tam stalo neko pomožno grajsko poslopje, morda hlev. Zdi se, da je glavno grajsko bivalno poslopje – palacij – stalo na nasprotni strani obzidane osnovne talne površine, ob notranji strani severovzhodne obzidne stranice, in da je imelo osnovno pravokotno talno ploskev v izmeri približno $9,1 \times 16,5$ m. Ta površina je zelo primerljiva z najverjetnejšo velikostjo prvotne talne ploskve dvora Lešje, ki meri približno $9,2 \times 14,1$ m. Kljub pičlosti ostalin je mogoče dokaj zanesljivo sklepati, da je imel grad Rudenštajn okoli leta 1325 obliko značilne manjše pravilne pravokotne grajske obodne zasnove z do 8 m visokim obodnim obzidjem, obzidanim notranjim dvoriščem in bivalno stavbo, ki je bila najverjetneje dvonadstropna in z zidovjem visoka do 12 m. Tovrstne zasnove so bile v grajski arhitekturi na sedanjem slovenskem ozemlju od prve polovice 12. stoletja do druge polovice 14. stoletja najbolj uveljavljen stavbni tip.²⁷ Z ugotovljeno zasnovo Rudenštajna je, denimo, mogoče primerjati sicer nekoliko večjo zasnovo gradu Švarcenštajn pri Velenju, ki je za gospode Žovneške nastala med letoma 1322 in

1360.²⁸ Smiselna je tudi primerjava z nekdanjimi dolenskim gradovi Podpeč (Galenštajn) pri Gabrovki, Šentjurjeva gora pri Gabrovki in Rekštajn ob Savi, ki so nastali okoli leta 1300, in s talno ploskvijo nekdanjega gradu Žamberk pri Šoštanju, ki je najverjetneje nastal v drugi polovici 13. stoletja.²⁹ V tistem obdobju so gradili vse manj novih srednjeveških gradov, saj jih je večina nastala že do sredine 13. stoletja. Po dokaj poznem času nastanka je Rudenštajn smiselno primerjati z večjimi gradovi Dobrna, Forhtenek in Vodriž, ki so v tem delu Štajerske nastali okoli leta 1300 oziroma v zgodnjem 14. stoletju.³⁰

Kompleks gradu Rudenštajn seveda ni bil omejen samo na ugotovljeno dokaj majhno pravokotno talno ploskev v izmeri približno 22×17 m. Tam je bilo zgolj utrjeno grajsko jedro z glavno grajsko bivalno stavbo. Grad je imel nedvomno tudi gospodarsko predgradje. To je bilo najbrž na naravnem pomolu, približno 50 m severno od sedla. Izravnani pomol jezikeaste oblike je dolg do 35 m in širok do 15 m in se zdi zelo primerna lokacija za postavitve grajskih gospodarskih poslopij. Grajsko jedro je bilo gotovo funkcionalno povezano tudi s skalnim vrhom na jugozahodni

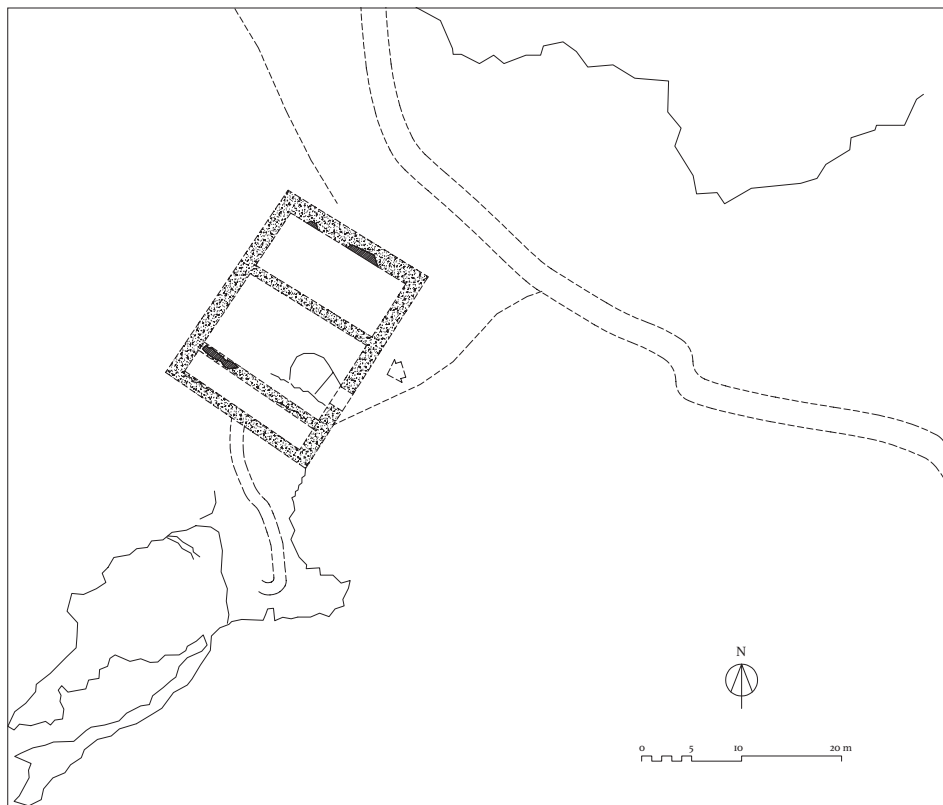
Pogled na območje nekdanjega jedra gradu Rudenštajn med skalnima vrhovoma iz zraka z južne strani (foto: Nejc Bernik, UIFS ZRC SAZU, 2024).

²⁷ Prim. Stopar, *Razvoj*, str. 24–45; Sapač, *Razvoj*, str. 13–15, 24–46.

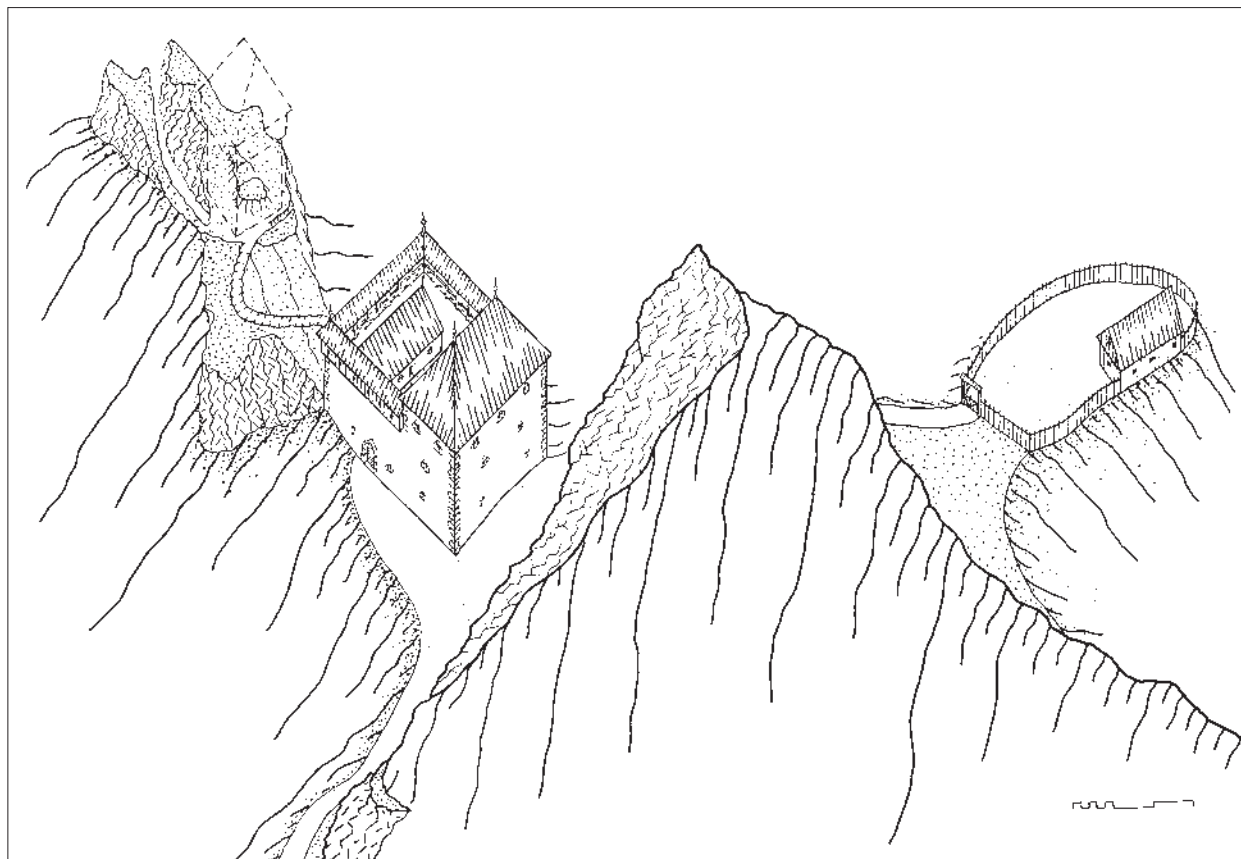
²⁸ Stopar, *Grajske stavbe*. Četrta knjiga, str. 105–108; Kos, *Vitez*, str. 379–380.

²⁹ Sapač, *Razvoj*, str. 45–46; Sapač, *Gradova Žamberk in Forhtenek*, str. 493–508.

³⁰ Prim. Sapač, *Gradova Žamberk in Forhtenek*, str. 493–532.

Tloris nekdanjega gradu Rudenštajn s črno označenimi ostanki zidovja v jedru (risal: Igor Sapač, 2025).

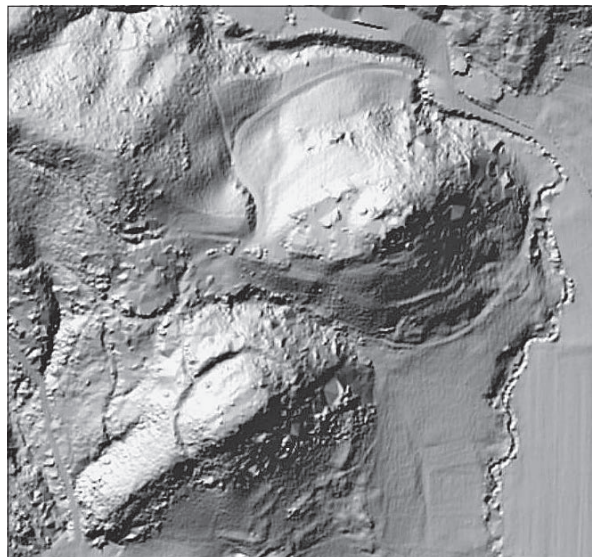

Grad Rudenštajn leta 1326. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2025).

strani, ki je za 10 do 15 m višje od talnega nivoja nekdanjega jedra in do katerega je z območja nekdanjega notranjega grajskega dvorišča čez skalovje speljana steza. S tistega vrha je mogoč širok razgled na velik del Zgornje Savinjske doline in še zdaj poudarja skrbno strateško premišljeno izbiro grajskega položaja. Vse kaže, da je 816 m visoki skalni vrh do določene mere prevzel vlogo grajskega bergfrida kot glavne opazovalnice v grajskem kompleksu. Nič ne kaže, da so na vrhu zgradili zidani stolp, dopustiti pa je treba možnost, da je tam na naravnem skalnatem terenu nastala lesena stolpasta konstrukcija, ki je pozneje izginila brez sledov.³¹ Seveda je treba upoštevati tudi možnost, da gradnje gradu niso dokončali in da so nekateri deli kompleksa ostali zgolj neureničeni koncepti.

STAVBNE OSTALINE GRADU RUDENEK

Grad so zasnovali na višinsko bistveno manj izpostavljeni lokaciji od Rudenštajna in zato vedutno ne obvladuje niti približno toliko razsežnega prostora. Njegove ostaline se razprostirajo na dveh med seboj povezanih gričih na območju razpršene vasi Poljane pri Rečici ob Savinji, ki se v srednjeveških dokumentih omenja od leta 1357.³² Griča slikovito in dovolj dominantno obvladujeta ravnico Rečiškega polja ob potoku Rečica, ki se južno od istoimenske historične trške naselbine izliva v Savinjo, vendar iz širšega prostora zaradi okoliškega hribovja nista vidna.³³ Iz središča Rečice do grajske lokacije pelje približno 2 km dolga cesta. Doslej so bile raziskovalne pozornosti deležne predvsem ostaline na severovzhodnem griču, ki so tudi vpisane v uradni register nepremič-

Navpični pogled na griča z lokacijama obeh delov rudeneškega grajskega kompleksa in dobro vidnim mogočnim zaobljenim koncentričnim okopom z obrambnim jarkom na jugozahodnem delu na digitalnem modelu terena (spletni vir).

ne kulturne dediščine (Poljane ob Rečici – Grad Rudenek, EID I-04466) in od leta 1987 razglašene za kulturni spomenik, medtem ko so ostaline na jugozahodnem griču ostale skoraj povsem spregledane.

Ostaline severovzhodnega dela grajskega kompleksa so na 458 m visokem vrhu nekoliko višje kopaste vzpetine in tik nad kmetijo z naslovom Poljane 17. Že na prvi pogled je prepoznaven ostanek masivnega stolpa, ki je zasnovan na skoraj povsem pravilni kvadratni talni ploskvi v izmeri približno 10,5 × 10,1 m in ima do 2,3 m debelo zi-

Pogled na griča z lokacijama obeh delov kompleksa gradu Rudenek z jugovzhodne strani (foto: Igor Sapač, 2025).

³¹ Več tovrstnih poznosrednjeveških primerov na težko dostopno izpostavljeno skalovje postavljenih lesenih stolpastih grajskih konstrukcij iz 13. in 14. stoletja je dokumentiranih in raziskanih na Saškem v Nemčiji, na območju obmejnega pasu srednjeveške kraljevine Češke. Prim. Müller in Weinhold, *Felsenburgen*.

³² Blaznik, *Historična*, II, str. 116.

³³ Prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 231–232.

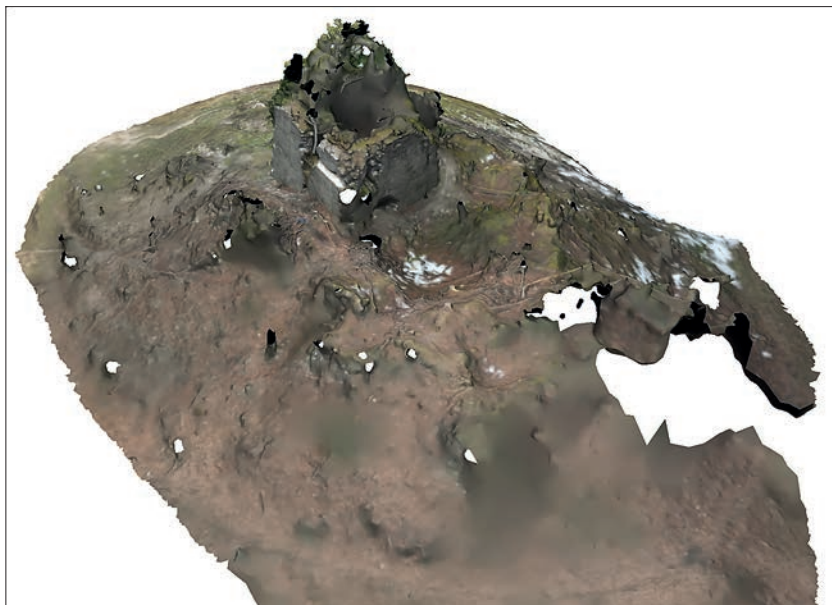
dovje, ki sega do 10 m v višino oziroma skoraj do vrha nekdanjega prvega nadstropja. Zidovje stolpa je zgrajeno iz grobo obdelanega zelenkastega lokalnega lomljenega kamena, ki je v načinu tako imenovane kompartmentne gradnje postavljeno v širše plasti, visoke na jugozahodni strani v povprečju 60 cm. Zunanji vogali stolpa so

Pogled na grič z ostalinami severovzhodnega dela kompleksa gradu Rudenek s severne strani (foto: Igor Sapač, 2025).

bili pozidani iz kamnitih kvadrov, ki pa so skoraj povsod nasilno iztrgani. Iztrgane so tudi kamnite obrobe na zunanjih straneh proti notranjščini lijakasto razširjenih ozkih pokončnih pravokotnih svetlobnih oziroma strelnih lin v pritličju na severozahodni, jugozahodni in jugovzhodni stranici, kamniti okvirji nekdanjih dveh oken na jugozahodni in jugovzhodni stranici ter kamnita okvirja portalov v pritličju in prvem nadstropju severovzhodne stranice. Značilni način zidave kaže, da je stolp nastal v obdobju poznega srednjega veka in da so ga zgradili v skladu z usmeritvami gotske arhitekture.³⁴ Po načinu zidave ostenj zidnih odprtin je mogoče sklepati, da so vse odprtine, razen prehoda v pritličju, ki ima zgoraj vodoravni zaključek, sočasne z zidovjem. Okni v

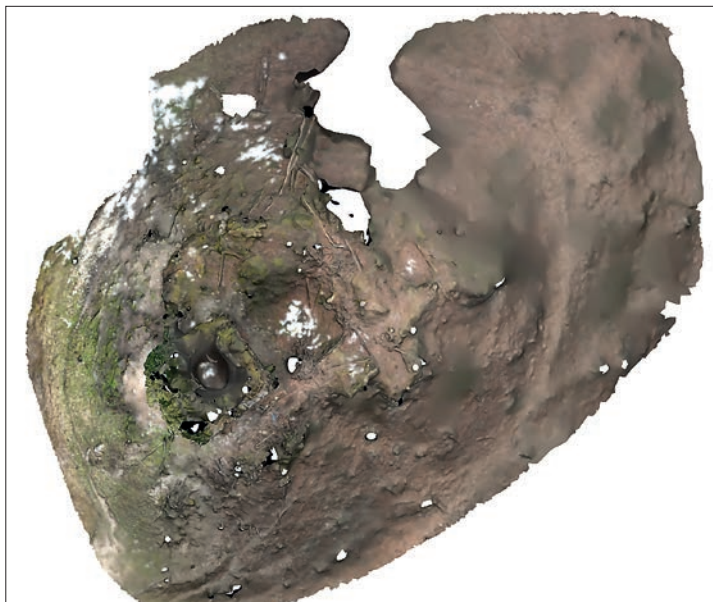
nadstropju sta imeli segmentnoločno zaključena ostenja. Okno v jugozahodni steni, ki je obrnjena proti naravno najslabše zavarovani strani, je bilo ožje od jugovzhodnega okna, ki s svojo velikostjo kaže, da je imelo prvo nadstropje stolpa najverjetneje bivalno funkcijo. To ugotovitev potrjuje tudi ostanek 65 cm široke in 50 cm globoke stenske niše na notranji strani jugovzhodne stene, jugozahodno od okna. Niša je bila zgoraj vodoravno zaključena. Severozahodna stena je v nadstropju zelo razvaljena, a z zanesljivostjo je mogoče ugotoviti, da tam ni bilo okna in da je bilo torej prvo nadstropje osvetljeno skozi dve okni, od katerih je bilo tisto na jugovzhodu večje in glavno. Prehod v nadstropju ima zgoraj fragmentarno ohranjeno plitko segmentno obokano ostenje, na

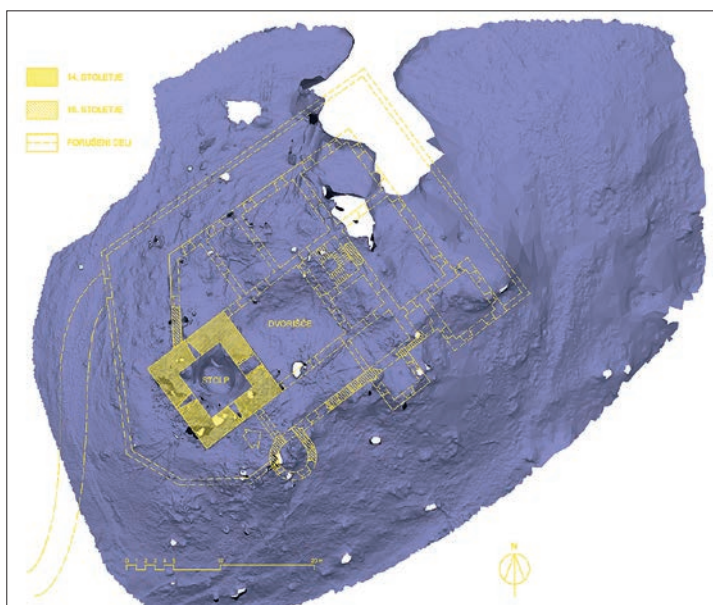
Pogled na ostaline severovzhodnega dela kompleksa gradu Rudenek iz zraka z vzhodne strani na digitalnem modelu terena (posnel in izdelal: Nejc Bernik, UIFS ZRC SAZU, 2024).

³⁴ Prim. Stopar, *Vrbovec*, str. 25–29; Stopar, *Razvoj*, str. 98, 125; Stopar, *Gradovi, graščine in dvorci*, str. 439–441; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 83–85. Za datiranje srednjeveških grajskih gradenj na Štajerskem na podlagi analize struktur zidave: Aigner, *Katalog*; Moravi, *Die Entwicklung*, str. 211–234; prim. Hilzensauer, *Zur Typologie*, str. 279–288; Moravi, *Burgenbau*, str. 7–11; Moravi, *Der steinerne*, str. 11–23.

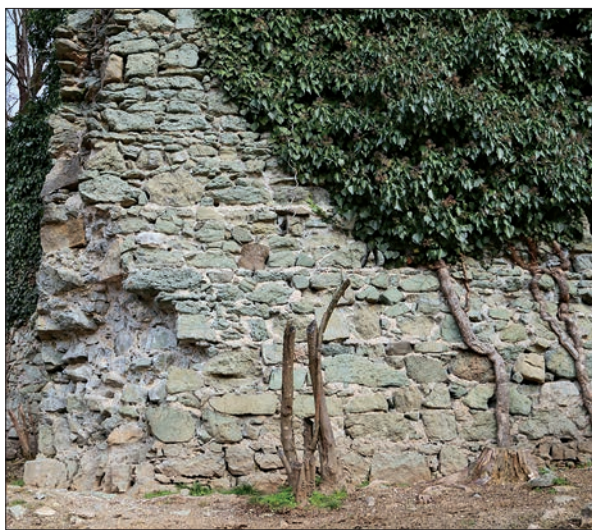
zunanji strani pa je bil nekoč najbrž opremljen s šilastoločno zaključenim gotskim portalom. Prag portala je bil za približno 40 cm nad nivojem tal iz lesenih desk. Sekundarno prebiti prehod v pritličju kaže, da je bil stolp sprva dostopen samo skozi vhod v prvem nadstropju, do katerega je bilo gotovo speljano leseno zunanje stopnišče.

Navpični pogled na ostaline severovzhodnega dela kompleksa gradu Rudenek iz zraka na digitalnem modelu terena (posnel in izdelal: Nejc Bernik, UIFS ZRC SAZU, 2024).

Navpični pogled na ostaline severovzhodnega dela kompleksa gradu Rudenek iz zraka na digitalnem modelu terena ter aplicirana interpretacija tlorisne zasnove gradu s šrafrano označenimi ohranjenimi deli in črtkano označenimi porušenimi deli (posnela in izdelala: Nejc Bernik (UIFS ZRC SAZU) in Igor Sapač, 2024).

Pogleda na značilno kompartmentno strukturo zidave iz 14. stoletja na jugozahodni (levo) in jugovzhodni stranici (desno) gotskega stolpa gradu Rudenek (foto: Igor Sapač, 2024).

Pogleda na zunanjščino ostanka gotskega stolpa gradu Rudenek s severovzhodne (levo) in severne strani (desno) (foto: Igor Sapač, 2024).

Pogleda na jugovzhodno (levo) in jugozahodno (desno) stran notranjščine ostanka gotskega stolpa gradu Rudenek (foto: Igor Sapač, 2024).

Pogleda na severozahodno (levo) in severovzhodno (desno) stran notranjščine ostanka gotskega stolpa gradu Rudenek (foto: Igor Sapač, 2024).

Leseni so bili tudi tramovi stropne konstrukcije med pritličjem in prvim nadstropjem, od katerih so ostale samo tramovnice; te kažejo, da so bili tramovi postavljeni v smeri severozahod-jugovzhod in da jih je bilo najverjetneje osem. Pritličje, ki so ga osvetljevale tri omenjene pokončne pravokotne line z lijakastimi ostenji in ravnimi prekladami, je najverjetneje dosegalo višino

4,7 m; natančno tega ni mogoče preveriti, ker je zdaj do višine lin, čez 2 m visoko, zasuto z ruševinskim materialom. Lina na severozahodni steni je na zunanji strani zakrita z zidom, ki je sekundarno naslonjen na zidovje stolpa.

Na severovzhodni strani stolpa je do 27 m široko in do 25 m dolgo območje, na katerem so razpoznavni nizki ostanki nekdanjega zidovja, ki je

Ostanki valjastega vogalnega stolpa na južnem vogalu severovzhodnega dela kompleksa gradu Rudenek (foto: Igor Sapač, 2024).

zgrajeno s kamnitimi lomljenci, a ima drugačno strukturo od strukture zidave zidovja stolpa ter z vgrajenimi drobcji opeke kaže, da je nastalo v novem veku, najverjetneje v 16. stoletju. V zvezi s tem zidovjem je tudi vodoravna poškodba zunanjega zidnega plašča stolpa na severovzhodnem delu nadstropja jugovzhodne stranice, ki je očitno nastala s sekundarnim izsekavanjem zidovja za utor v zvezi z namestitvijo stropne konstrukcije starejšemu stolpu prizidanega mlajšega jugovzhodnega stavbnega trakta. Od tega trakta so ostali do 5 m visoki ostanki njegove nekdanje jugovzhodne fasadne stene, iz katere sega do iste višine ohranjeni, a z ruševinskim gruščem zgoraj povsem zasuti oglat bočni izzidek s pravokotno talno ploskvijo v izmeri približno 4×5 m. Na južnem vogalu nekdanjega trakta so približno 3,8 m od jugovzhodne stene gotskega stolpa razpoznavni ostanki valjastega vogalnega stolpa s talno ploskvijo premera približno 5 m in 85 cm debelim zidovjem. Tudi zidovje tega stolpa ima med kamnitimi lomljenci veliko koščkov opeke in z dokaj nepravilno strukturo zidave kaže, da je najverjetneje nastalo v 16. stoletju.

Ostanki spodnjega dela zunanje fasade nekdanjega jugovzhodnega trakta severovzhodnega dela kompleksa gradu Rudenek (foto: Igor Sapač, 2024).

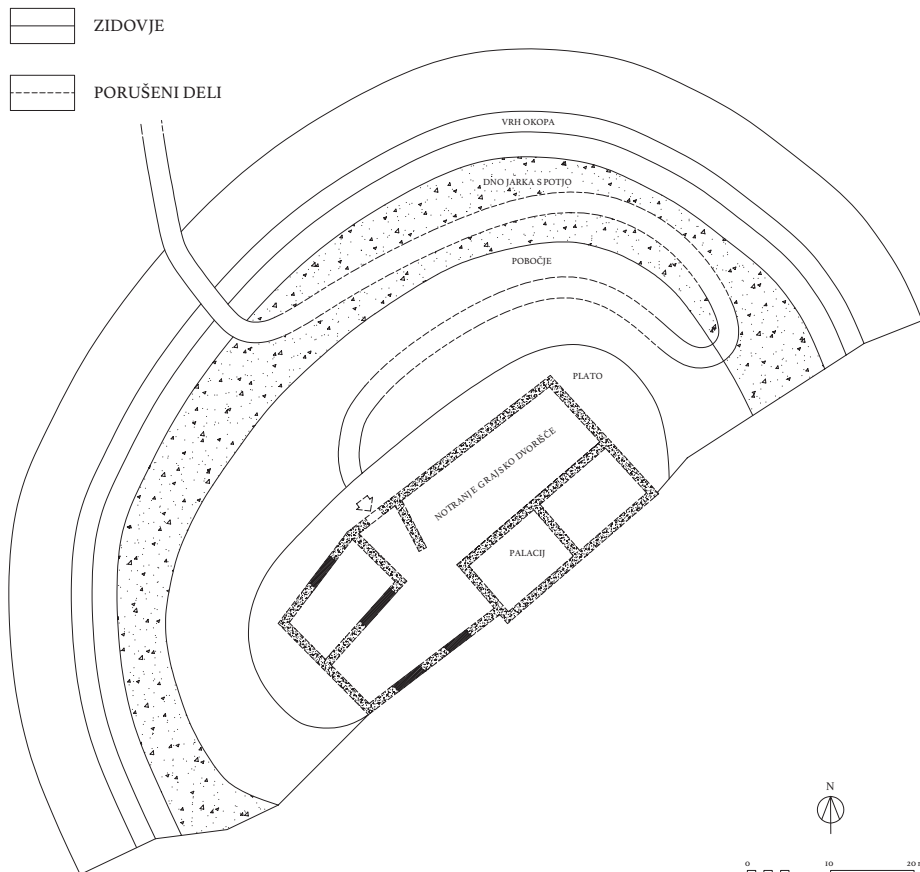
Pogled z zahodne strani na lokacijo nekdanjega notranjega dvorišča severovzhodnega dela kompleksa gradu Rudenek (foto: Igor Sapač, 2024).

Med ostanki gotskega stolpa in jugovzhodnega trakta je razpoznavna skoraj kvadratna talna ploskev v izmeri približno 9×9 m, ki z izravnavo, položajem v prostoru in dokaj nizkim nivojem kaže, da je bilo tam notranje grajsko dvorišče. Še pred drugo svetovno vojno je bila menda tu vdolbina, ki je ostala od nekdanjega vodnjaka oziroma cisterne za vodo.³⁵ Na severovzhodni strani

Pogled z zunanje strani na ostanek zahodne fasadne stene nekdanjega severozahodnega trakta severovzhodnega dela kompleksa gradu Rudenek (foto: Igor Sapač, 2024).

³⁵ Orožen, *Gradovi*, str. 102.

Tloris jugozahodnega dela nekdanjega rudeneškega grajskega kompleksa z obrambnim okopom in jarkom ter s črno označenimi ostanki zidovja grajskega jedra (risal: Igor Sapač, 2024).

nekdanjega dvorišča je do 2 m visoka ruševinska groblja s skromnim fragmentom kamnitega zidovja. Vse kaže, da je tam stal severovzhodni stavbni trakt, od katerega pa so ostali samo zasuti temelji z nastavki pritličnega zidovja.

Na severozahodni strani nekdanjega dvorišča do 1,5 m visoka ruševinska groblja skriva ostanke nekdanjega severozahodnega stavbnega trakta, ki je bil po konfiguraciji terena in sledovih poteka nekdanje severozahodne zunanje fasade sodeč širok do 8,7 m. Ob stiku s severozahodno steno gotskega stolpa je ohranjen do 7 m visok zahodne stene tega trakta, ki zakriva lino v pritličju stolpa. Tudi ta stena je zgrajena z drobci opeke in z neurejeno zidavo iz lomljencev kaže, da je nastala v 16. stoletju. Severni del ostanka te stene je bistveno nižji od južnega in kaže, da je bila v sredini okenska os; z njeno porušitvijo je nastala zgovorna višinska razlika. Zahodna stena nekdanjega severozahodnega trakta je v ostrem tlorisnem kotu naslonjena na gotski stolp, 2 cm širok razmak med steno in stolpom pa dokazuje, da je bil stolp v času prizidave stene ometan, pozneje pa je omet odpadel in ostala je zgovorna cezura.

Od zahodne stene nekdanjega severozahodnega trakta se skromna stezica na lokaciji nekdanje grajske dostopne poti spušča do razsežnega platoja, ki je približno 7 m nižje od nivoja nekdanjega notranjega grajskega dvorišča. Nič ne kaže,

da bi bil ob platoju kdaj v preteklosti obrambni jarek.³⁶ Plato, kjer je bilo nekoč najbrž predgradje z grajskimi gospodarskimi poslopji, je zdaj dvorišče kmetije, ki ima na severozahodnem robu bivalno stavbo – zgrajeno v 19. stoletju in pred nedavnim temeljito prenovljeno in povečano – in na zahodni strani, ob dovozni cesti, gospodarsko poslopje.³⁷ Terenski ogled leta 2024 je na kupu kamenja ob tem poslopju razkril kamnito klado iz zelenkastega kamna z značilnim renesančnim profilom iz 16. stoletja; najbrž je bilo to čelo enega od grajskih portalov ali oken.

Zahodno od gospodarskega poslopja kmetije se grajska cesta spušča proti Rečiškemu polju, obenem pa od tam pelje pot do jugozahodnega dela nekdanjega rudeneškega grajskega kompleksa, ki leži na vrhu sosednjega griča. Vrhova obeh gričev sta razmaknjena približno 200 m in sta skoraj enako visoka; jugozahodni je s 452 m samo 6 m nižji od severovzhodnega. Jugozahodni del grajskega kompleksa je po bližnji kmetiji, ki leži v dolini južno od njega, dobil ime Klemše.³⁸

³⁶ Prim. Stopar, *Vrbovec*, str. 28.

³⁷ Na bivalni stavbi se je ohranil kamniti portal iz 19. stoletja z vklesano letnico na sklepem kamnu.

³⁸ Ime je kot Klemsche zabeleženo že v mapi franciscejskega katastra iz leta 1825 (SI AS 177/C/F/C303 – Franciscejski kataster za Štajersko (k. o. Poljane) 1825). Kmetija ima zdaj naslov Poljane 16.

Pogled z Rečiškega polja proti griču z lokacijo jugozahodnega dela nekdanjega rudeneškega grajskega kompleksa (foto: Igor Sapač, 2025).

Območje v celoti prerašča gozd, ki je tam označen že v mapi franciscejskega katastra. Kljub temu je odlično razviden strateški položaj vzpetine, ki se kot naravni pomol iz zahoda proti vzhodu zajeda v ravnico ob Rečici. Vrh jugozahodnega griča je na treh straneh obdan z mogočnim umetno ustvarjenim zaobljenim zemljenim okopom, širokim do 13 m in visokim do 6 m, ki ga na notranji strani spremlja do 11 m široki in sedaj do 6 m globoki jarek. Prostorska os, ki povezuje skrajna konca okopa je dolga kar 120 m in poudarja, da okop z jarkom gotovo ni nastal po naključju ali zgolj preventivno. Na jugovzhodni strani vzpetine okopa in jarka ni, saj je tam varnost gradu zagotavljalo strmo pobočje. Prehod skozi okop je mogoč na severozahodni strani; do tam je od nekdanjega predgradja oziroma sedanjega dvorišča kmetije Poljane 17 speljana približno 160 m dolga pot, ki se nato po prečkanju okopa nadaljuje po severnem delu obrambnega jarka. Vse kaže, da se je nekoč pot na vzhodnem koncu jarka serpentinasto zavila v obratni smeri po pobočju navzgor in nato preko zavoja dosegla plato z jedrom jugozahodnega dela rudeneškega grajskega kompleksa. Plato je še povsem razločno razpoznaven in ima skoraj pravilno pravokotno obliko v izmeri približno 44 × 20 m. Daljša severozahodna stranica platoja je rahlo izbočena in usmerjana od severovzhoda proti jugozahodu. Na treh straneh plato obdaja na vogalih zaobljeni robni pas, ki je širok od 3 m do 8 m ter do 5 m nižje. Ob zahodnem vogalu je plato na notranji strani v dolžini do 20 m in širini do 8 m do 3 m poglobljen. V jugozahodnem delu platoja je pod gruščem mogoče slutiti potek treh zidov, ki so postavljeni vzporedno; dva zidova sta najverjetneje fragmenta nekdanjih severozahodne in jugovzhodne stranice grajskega obodnega obzidja, ki je obdajalo plato, tretji zid pa je domnevno ostanek dvoriščne stene poslopja, ki je stalo na lokaciji poglobitve platoja.

Vrh vzpetine z ostanki nekdanjega grajskega jedra (levo), obrambni jarek in okop (desno) na jugozahodnem delu nekdanjega rudeneškega grajskega kompleksa (foto: Igor Sapač, 2024).

Izravnani plato vrh vzpetine z ostanki nekdanjega jedra rudeneškega grajskega kompleksa (foto: Igor Sapač, 2024).

Leta 2024 opravljeni terenski ogled je na območju platoja razkril več fragmentov značilne poznosrednjeveške keramike in ostanke apnene malte.³⁹ Nekaj naključnih drobnih najdb s te lo-

³⁹ Za posredovane podatke s tem v zvezi se zahvaljujem kolegom arheologom dr. Juretu Krajšku, Alenu Iršiču in

Območje osrednjega dela Zgornje Savinjske doline z gradovima Rudenek (Roteneck) in Vrbovec (Altenburg) na zemljevidu *Styriae Ducatus Fertilissimi Nova Geographica Descriptio*, ki ga je leta 1678 ustvaril Georg Matthäus Vischer. Izrez (Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana).

kacije – ostanke keramike, pasno spono, ključ, pušično ost, del podkve in prstan z napisom – je že pred časom pridobil Pokrajinski muzej Celje.⁴⁰

Fragment poznosrednjeveške lončenine z območja nekdanjega jedra rudeneškega grajskega kompleksa (foto: Igor Sapač, 2024).

K boljšemu razumevanju rudeneških ostalin veliko prispeva tudi analiza upodobitev, ki jih je okoli leta 1678 in okoli leta 1681 izdelal topograf Georg Matthäus Vischer (1628–1696).⁴¹ Na obeh

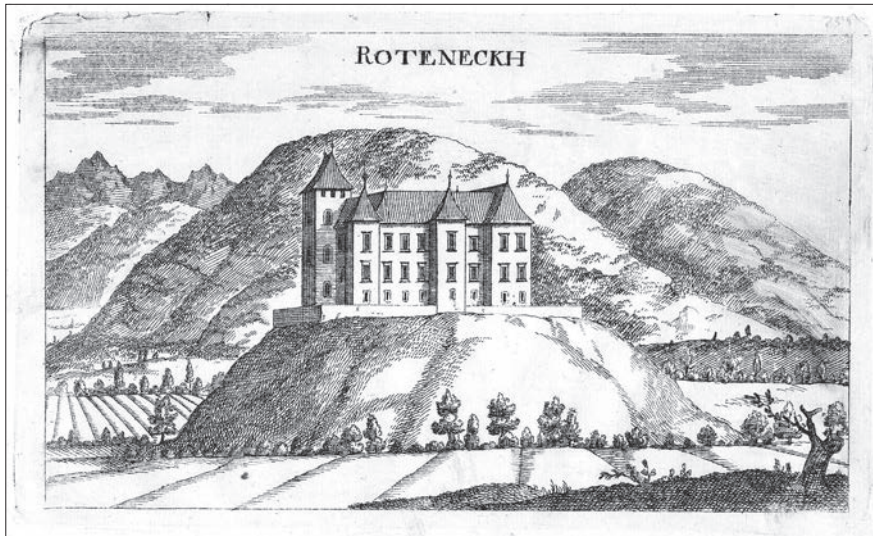
upodobitvah je prikazano zgolj grajsko poslopje na severovzhodnem griču, medtem ko poslopje na jugozahodnem griču ali vsaj njegove ostaline niso prikazane. Na podlagi tega je mogoče sklepati, da je jugozahodni del grajskega kompleksa do takrat že povsem propadel oziroma z večjim delom svojega zidovja izginil z zemeljskega površja. Starejša upodobitev je vključena v večji zemljevid Štajerske ter zato zelo shematska in površna. Grad je na njej upodobljen z višjima enako visokima stranskima stolpoma in za nadstropje nižjim enonadstropnim daljšim traktom med njima. Za razumevanje tako upodobljene zasnove je potrebna primerjava z mlajšo upodobitvijo iz okoli leta 1681, ki kaže, da je imel grad na jugovzhodni fasadi resnično dva stolpa, a da je bil vzhodni za eno nadstropje nižji od zahodnega. Mlajša in natančnejša Vischerjeva upodobitev se povsem ujema z ostalinami, dokumentiranimi na terenu. Po njej je mogoče sklepati, da je imel gotški stolp nad prvim nadstropjem še drugo nadstropje, podstrešno obrambno poletažo s cinami in strmo štirikapno slemenasto streho ter da je bil torej z zidovjem skoraj polovico višji kakor sedaj. Jugovzhodni trakt je bil dvonadstropen in enako višino sta imela tudi južni valjasti stolp, ob katerem je bil v kratkem zidu ob gotškem stolpu nedvomno prehod do notranjega dvorišča, in oglati bočni izzidek oziroma stolpič, ki je bil pokrit s piramidalno streho in od katerega je sedaj ostal njegov razvaljeni prizemni del. Na vzhodnem vogalu je grajsko poslopje zaključeval dvoosni

Luki Slaku. Sočasno je terenski oglen ob rudeneškem gotškem stolpu razkril ostanek dekorirane bele glazirane pečnice iz 16. ali 17. stoletja.

⁴⁰ Za posredovanje podatkov se zahvaljujem kolegici arheologinji dr. Maji Bausovac.

⁴¹ Stopar, *Grajski objekti*, str. 46; Vischer, *Topographia Duca-*

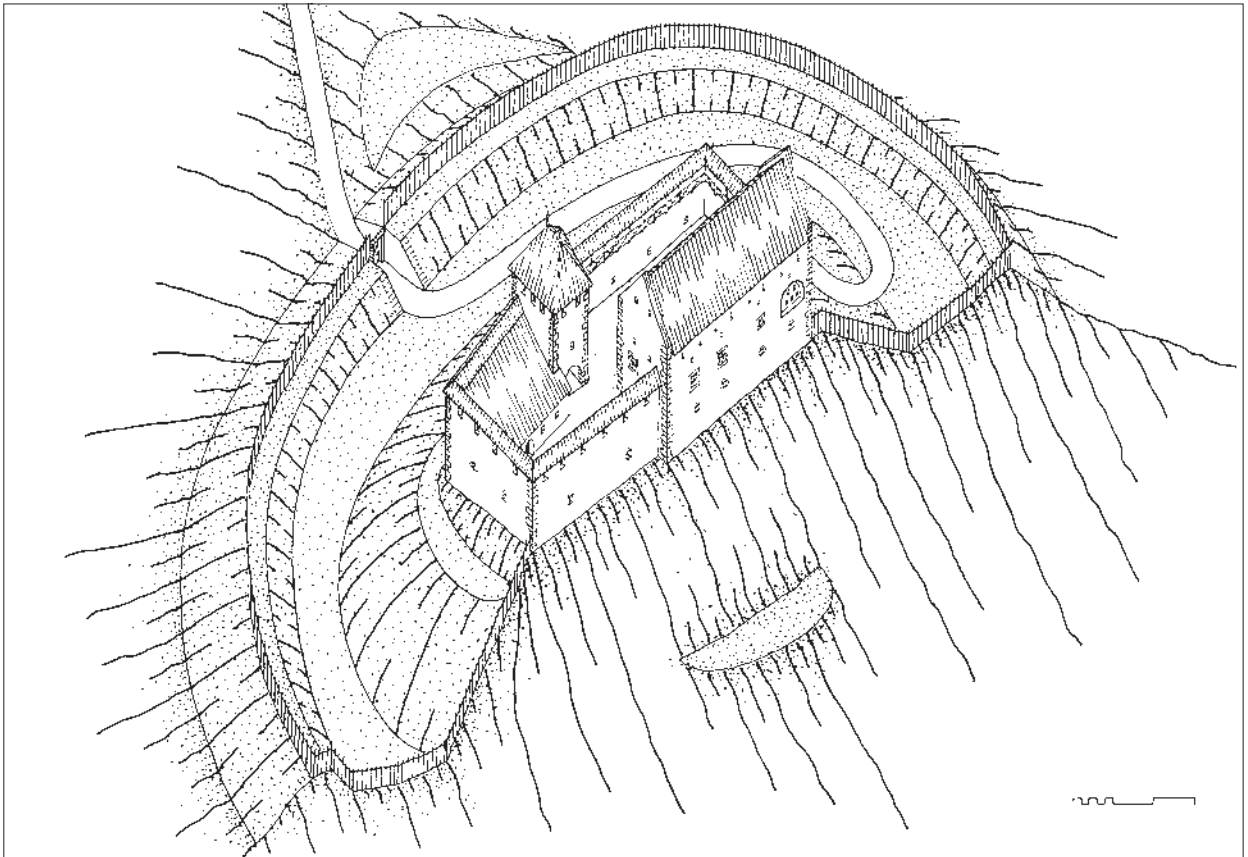
tus Stiriae, slika 98 (z zmotnim podnapisom Troblje); Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae. Izbor*, slika 94; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 64, 66.

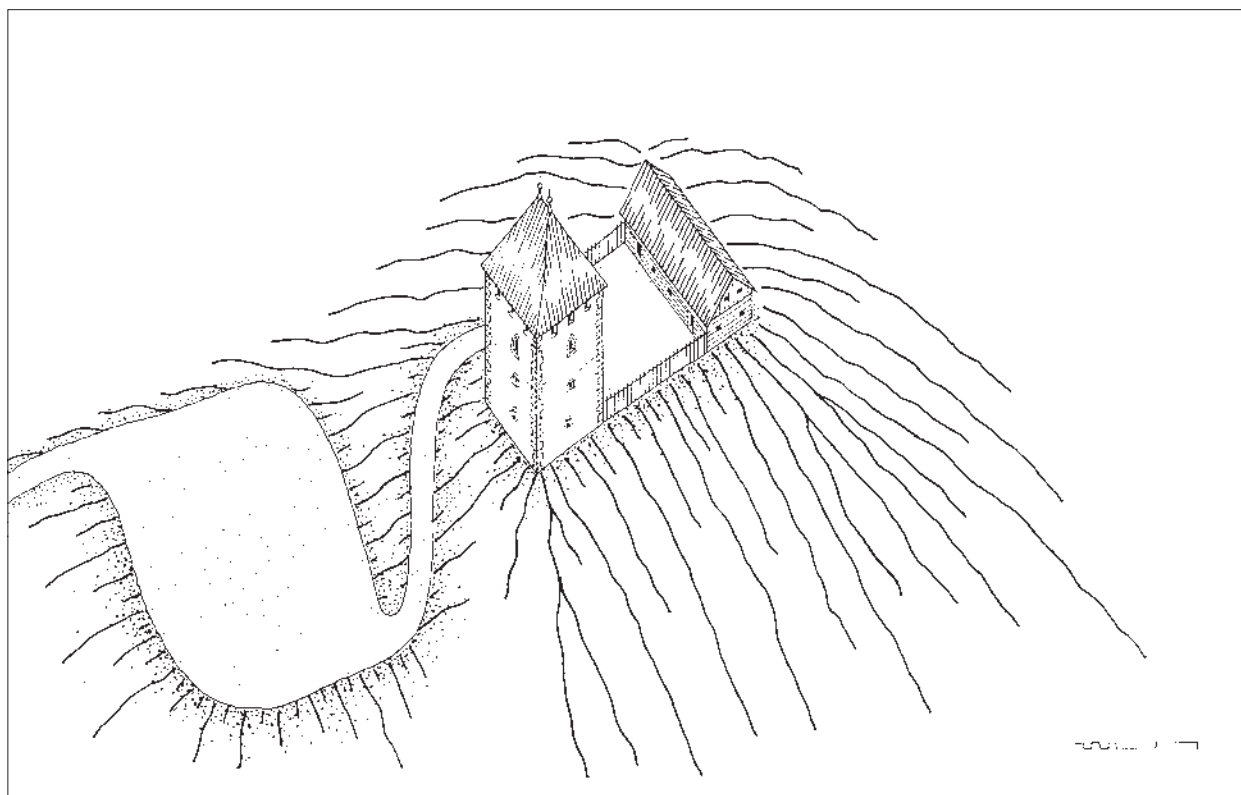
Grad Rudenek oziroma njegov severovzhodni del z jugovzhodne strani na bakrorezni upodobitvi iz Vischerjeve Topografije vojvodine Štajerske iz okoli leta 1681 (spletni vir).

oglati vogalni stolp, ki je bil enako visok kot jugovzhodni trakt in od katerega sedaj na terenu skoraj ni več opaznih ostankov; grajski tloris je v tistem predelu najbolj zabrisan. Severovzhodni in severozahodni trakt sta na upodobitvi zakrita, a po upodobljenih oblikah streh je mogoče utemeljeno domnevati, da sta bila enako visoka kot jugovzhodni trakt in vzhodni stolp ter da so vsi trije trakti v renesančni maniri brez medsebojnih presledkov zapirali notranje dvorišče. Strehe nad

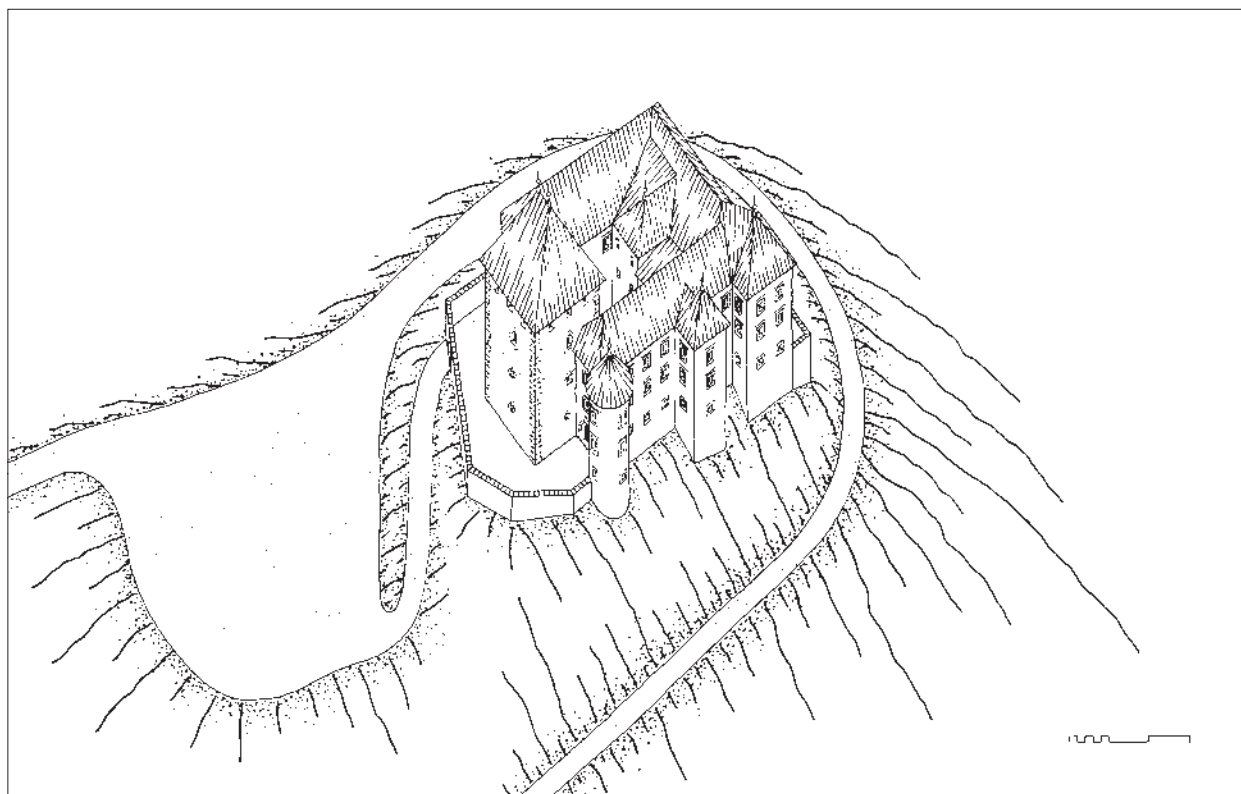
posameznimi grajskimi deli so povsem zanesljivo in prepričljivo upodobljene. Zgovorne so tudi upodobitve posameznih stavbnih členov; okenski okviri na nižjem delu imajo v obeh nadstropjih značilno renesančno obliko in se razlikujejo od odprtih na višjem glavnem stolpu. Na upodobitvi je vidno še nizko zidovje, ki grajsko poslopje obdaja na vzhodni in zahodni strani. To je bilo obzidje, ki je zamejevalo dokaj ozko grajsko medzidje oziroma prednje dvorišče na zahodni,

Jedro oziroma jugozahodni del gradu Rudenek okoli leta 1345. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2024 in 2025).

Izpostavljeni stanovanjsko-obrambni gotski stolp oziroma severovzhodni del gradu Rudenek okoli leta 1345. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2024 in 2025).

Severovzhodni del gradu Rudenek z gotskim stolpom in renesančno širitvijo v prvi polovici 17. stoletja. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2024 in 2025).

Stavbni kompleks gradu Rudenek z jugovzhodne strani okoli leta 1345. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (izdelali Anja Černec in Iva Šijanec na podlagi risb Igorja Sapača, 2025).

severni in vzhodni strani in ki ga je na terenu še mogoče slutiti, zlasti na zahodu. Predgradje z območjem sedanje kmetije na upodobitvi ni prikazano, odlično pa je posredovan prostorski pomen grajskega poslopja kot grajene dominante na nizki vzpetini nad ravnico ob Rečici, pred mogočnim gorskim ozadjem.

ZASNOVA GRADU RUDENEK V 14. STOLETJU

Podatke o času in okoliščinah nastanka gradu Rudenek dokaj natančno posredujejo ohranjeni srednjeveški dokumenti, ki so bili doslej že večkrat predmet zgodovinskih analiz in interpretacij. Grad je nastal po letu 1326 in pred letom 1345 in ga je mogoče pojmovati kot naslednika zagonetnega Rudenštajna, ki so ga najverjetneje opustili ter podrli leta 1326 ali 1327. Vse kaže, da se gospodje Vrbovški, ki so se v tistem obdobju v družbi gospodov Žovneških naglo vzpenjali po družbeni lestvici ter do sredine 14. stoletja dosegli vrhunec svoje moči, niso sprijaznili z izgubo in so v bližini začeli načrtovati gradnjo novega večjega in udobnejšega gradu. Pri tem jih je gotovo vodila želja po obvladovanju ozemlja z ugodnim zemljepisnim položajem, najverjetneje pa tudi dokaj skromna velikost Vrbovca, ki je bil njihov matični grad, a številnemu rodu v drugi četrtini 14. stoletja gotovo ni nudil zadostnega udobja in zaradi lege na skali ob sotočju Savinje in Drete ni omogočal primerne širitve.⁴² Ker je bil tudi bližnji grad Mozirje (*vest Prausperch*), ki je po izumrtju grofov Vovbrških leta 1322 z dedovanjem prešel v posest gospodov Žovneških, zanje nedosegljiv, jim ni preostalo drugo kot gradnja novega gradu.⁴³

Najbolj verjetna se zdi domneva, da je bil začetek gradnje Rudeneka projekt Friderika I. Vrbovškega (omenjen 1332–1353) in njegovega nečaka Eberharda III. Vrbovškega (omenjen 1332–1362), ki sta bila oba ambiciozna viteza gospodov Žovneških.⁴⁴ Grad Rudenek je v srednjeveških listinah prvič omenjen leta 1345, in sicer v zvezi z dokaj obsežno, intenzivno in napeto fevdalno vojno oziroma fajdo, v kateri so se borili Friderik I. grof Celjski, Ulrik z Walseeja, grofje z Ortenburga in Pfannberga, krški škof in drugi na eni strani ter Herdegen I. in Friderik VII. gospoda Ptujjski na drugi strani. Do fajde je prišlo v obdobju velike posestne ekspanzije Friderika I. grofa Celjskega v Posavinju in Posotelju, čemur so se zoperstavili gospodje Ptujjski, ki so imeli na teh območjih svoje interese. Fajda se je začela prav zaradi gradnje Rudeneka – *von des powes wegen Rudenek*. V spor je aprila 1345 z Dunaja posegel vojvoda Albreht II. Avstrijski; grad oziroma gradišče Rudenek – *vest Rudenek / purchstal Rudenekk* – je prevzel sam in vse v fajdo vpletene pozval, naj se zglasijo pri njem in z listinami dokažejo svoje pravice do gradu – *vnd mit in bringen ir vrchund vnd chuntschaft da mit si vns ires rechten an dem purchstal Rudenekk beweisen*.⁴⁵

Ime *Rudenek* je gotovo izšlo iz imena opuščenega bližnjega Rudenštajna in je najbrž sesta-

⁴² S tem v zvezi glej članek istega avtorja o gradu Vrbovec v tej številki *Kronike*. Prim. tudi genealoško tabelo rodovine Vrbovških v: Ravnikar, *Benediktinski samostan*, str. 158.

⁴³ Prim. Kos, *Vitez*, str. 331–332.

⁴⁴ Prim. Kos, *Vitez*, str. 399, 400; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 221; Ravnikar, *Benediktinski samostan*, str. 158; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 18–19.

⁴⁵ Blaznik, *Historična*, II, str. 248; Kos, *Vitez*, str. 366; Hajdinjak in Vidmar, *Gospodje Ptujjski*, str. 23; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 291–293; Ravnikar, *V primežu*, str. 420–423; Domenig, »*tuon kunt*«, str. 29, 64, 69, 71, 76, 135; Kosi, *Grajska politika*, str. 469; prim. Schmutz, *Historisch*, III, str. 413; Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 125–126; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 746; Stegenšek, *O najstarejši*, str. 17; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 198; Novak, *Rečica*, str. 20–21; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 65; Fugger Germađnik, *Groffe in knezi*, str. 38–39. Glej tudi članek Mihe Kosija v tej številki *Kronike*.

Stavbni kompleks gradu Rudenek s severozahodne strani iz zraka okoli leta 1345. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (izdelali Anja Černec in Iva Šijanec na podlagi risb Igorja Sapača, 2025).

vljenka iz nemških besed *rüde* (grob) in *Egg* (brdo, nizka vzpetina) ali *Ecke* (kot); v dobesednem prevodu torej pomeni Grobo brdo ali Grobi kot. Izraz *vest* (utrdba) nedvomno označuje utrjeni grad. Izraz *purchstal* (gradišče), ki je sestavljena iz nemških besed *Burg* (*Purch* = grad) in *Stelle* (lokacija) ter v dobesednem prevodu pomeni grajska lokacija, lahko označuje ruševino ali pa gradbišče še nedograjenega novega gradu. Menim, da je v primeru Rudeneka smiselno upoštevati možnost, da bi lahko šlo za oboje in pomisliti, da uporabljeni izraz sporoča, da gre za razrušeni nedograjeni grad.⁴⁶ Izraz *purchstal* (gradišče) se pozneje v zvezi z Rudenekom ne pojavlja več, grad pa je – vsaj deloma – obstal in se v razvalino spremenil šele po letu 1681.

Razsodba avstrijskega vojvode Albrehta II. v zvezi s fajdo, ki je v marsičem odločila o nadaljnjem razmerju moči med gospodi Žovneškimi oziroma grofi Celjskimi in drugimi plemiškimi rodovinami na Savinjskem, ni znana, vsekakor pa so Rudenek obdržali Vrbovški, ki so bili klientela Celjskih. A Vrbovški so kmalu zatem začeli stagnirati. Najbrž sta jih gradnja novega gradu in fajda finančno izčrpali. Vsekakor so že pred sredo 14. stoletja zašli v finančne težave in posledično grofom Celjskim v letih 1349 in 1350 prodali grad Gornji Grad in nato med letoma 1360 in 1362 še matični grad Vrbovec. Rudenek je takrat od Vrbovca prevzel vlogo matičnega gradu Vrbovških, a že leta 1364 ga je Hans (Hensel) Vrbovški (*von Altenburch*) (omenjen 1350–1392) predal »svojima gospodoma«

Ulriku I. in Hermanu I. grofoma Celjskima. Grad je kot svojo last predal skupaj z grajsko vzpetino in pripadajočo posestjo – *vnser vest Rûdenberch mitsampt dem purchperg darauf si gelegen ist*. Obe nem je vse predano prejel nazaj v fevd, pri tem pa grofoma obljubil, da bo grad za Celjske vselej odprt.⁴⁷ V dokumentu iz leta 1364 zapisna oznaka *Rûdenberch* se seveda nanaša na isto grajsko stavbo, ki je bila leta 1345 označena z imenom *Rudenek*; beseda *Berg* (hrib) je v tem dokumentu (začasno) nadomestila besedo *Egg* (brdo).

Dvodelna grajska zasnova, kakršna je vrh dveh sosednjih gričev nad Rečiškim poljem v svojih osnovnih potezah še dobro razpoznavna, je gotovo nastala med letoma 1326 in 1345, saj pozneje za to ni bilo več pravih možnosti. Velikopotezno merilo odlično zrcali ambicioznost in družbeno veljavo gospodov Vrbovških v drugi četrtini 14. stoletja, pojmovati pa ga je mogoče tudi kot odraz vpliva gospodov Žovneških oziroma po letu 1341 grofov Celjskih. Stavbna zasnova je še posebno zanimiva z arhitekturnozgodovinskega vidika, saj je nastala v obdobju, ko tako obsežnih novih gradov skoraj nikjer drugod na Štajerskem niso več gradili.

⁴⁶ Prim. Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 125–126; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 83.

⁴⁷ Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 83–84, 141; Kos, *Vitez*, str. 279, 366–367, 398–400; Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 124–126, 219–222, 231, 242, 266, 267, 291–299; Ravnikar, *V primežu*, str. 32–33, 140, 155–157, 224, 236, 246, 297, 301–304, 345, 392, 420–424, 428–430, 480–481; Ravnikar, *Benediktinski samostan*, str. 56–60, 117, 158; Pogačnik, *Dedne pogodbe*, str. 19; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 19; prim. Stegenšek, *O najstarejši*, str. 16–20; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 198–199; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 65; Juhart, *Grbi*, str. 18, 19, 22, 81. Prim. Glej tudi članek Mihe Kosija v tej številki *Kronike*.

Jedro gradu Rudenek s severozahodne strani okoli leta 1345. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (izdelali Anja Černec in Iva Šijanec na podlagi risb Igorja Sapača, 2025).

Oblika platoja vrh jugozahodnega dela grajskega kompleksa kaže, da so za gradnjo izbrali značilno tipologijo obodnega gradu, kakršna se je na sedanjem slovenskem ozemlju in širše uveljavila že v 12. stoletju in je izzvenela v prvi polovici 14. stoletja.⁴⁸ Za novo gradnjo so izbrali ne posebno visoko, a v prostoru ob Rečici dominantno kopasto vzpetino, ki se z grebenom nadaljuje proti jugozahodu. Med gradnjo so vrh vzpetine preoblikovali v skoraj povsem vodoraven plato, ki so ga od nadaljevanja grebena na jugozahodu prisekali z globokim in širokim obrambnim jarkom. Dostop do platoja so uredili z zavito potjo preko severnega in severovzhodnega pobočja, ki je zdaj sicer skoraj povsem zabrisana, a jo je z natančnim opazovanjem na terenu še mogoče slutiti. Najbolj verjetno se zdi, da se je pot zaključila približno na sredini poteka približno 44 m dolgega severozahodnega roba vršnega platoja. Tam je mogoče nad preходом skozi obodno obzidje, od katerega je na terenu pod gruščem mogoče slutiti njegov fragment, v prostorski osi nižje ležečega prehoda skozi grajski obrambni okop domnevati obstoj vhodnega stolpa grajskega jedra. Vhodni stolp je verjeten zaradi potrebe po višinskem obvladovanju dokaj obsežnega območja z grajskim jarkom in okopom. Po sledovih in analogijah sodeč je bil plato na vseh štirih straneh obdan z obodnim obrambnim zidom, ki je bil – dejansko ali zgolj v fazi načrtovanja – visok najbrž do 10 m. Večji del obzidane ploskve je zavzemalo glavno oziroma notranje grajsko dvorišče, ki pa zaradi

poslopij, naslonjenih na notranjo stran obzidja, ni imelo geometrično pravilne talne ploskve. Verjetno se zdi, da je bila na dvorišču tudi cisterna za vodo, a sledov, ki bi kazali na njeno lokacijo ni opaziti. Glavno grajsko poslopje – palacij – je bilo najbrž ob vzhodnem vogalu obodnega zidu; na terenu je tam 23,6 m dolga in 9,3 m široka povsem izravnana pravokotna površina, ki je z daljšo ravno jugozahodno stranico obrnjena proti dolini. Kaže, da je bila proti dolini obrnjena fasada palacija odlično zavarovana s strmim pobočjem vzpetine. Palacij je na tem mestu najbolj verjeten, ker je ta del grajskega kompleksa naravno najbolje zavarovan in od tu so se – preden je vzpetino zarasel gozd – odpirali široki pogledi proti dolini in proti grajskemu stolpu na sosednjem griču. Na območju platoja ni nobenih sledi, na podlagi katerih bi bilo mogoče sklepati, da je tam stal visok glavni grajski obrambni stolp – bergfrid. Zdi se, da je imelo na platoju postavljeno grajsko jedro poleg obodnega obzidja in palacija ter morda tudi vhodnega stolpa, ki pa ni mogel biti posebno masiven, samo še nizko stransko oziroma gospodarsko poslopje, ki je bilo – najverjetneje na območju dobro razpoznavne 13,5 × 8 m velike poglobitve platoja ob zahodnem vogalu – naslonjeno na notranjo stran obodnega obzidja. Manj verjetna se zdi možnost, da je tam stal palacij, saj je lokacija naravno slabše zavarovana, manj prostorna, manj razgledna in manj udobna od lokacije na nasprotni strani dvorišča, ob vzhodnem vogalu platoja.

Po arhitekturni zasnovi in strukturi zidave je mogoče sklepati, da je že pred sredino 14. stoletja nastal tudi gotski oglati stolp na severovzhodnem

⁴⁸ Prim. Stopar, *Razvoj*, str. 24–45; Sapač, *Razvoj*, str. 13–15, 24–46.

Izpostavljeni gotski stolp gradu Rudenek s severovzhodne strani okoli leta 1345. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (izdelali Anja Černec in Iva Šijanec na podlagi risb Igorja Sapača, 2025).

griču. Ivan Stopar je domneval, da je stolp do propada gradu obsegal pet etaž.⁴⁹ A na podlagi dokaj natančne Vischerjeve upodobitve iz okoli leta 1681 in merske analize ohranjenega spodnjega dela stolpa ter iz tega izhajajoče rekonstrukcije izhaja, da je imel stolp zidovje visoko do 17,5 m in samo štiri etaže – pritličje, dve nadstropji in podstrešno poletažo. Nadstropji sta bili nedvomno bivalni; to kažeta fragmentarno ohranjeni okenski odprtini v prvem nadstropju. Podstrešna poletaža je imela obrambni značaj, kar kažejo cine na Vischerjevi upodobitvi. Pritličje, ki je bilo dostopno samo skozi leseno konstrukcijo tal prvega nadstropja in osvetljeno skozi tri ali štiri ozke pokončne line, je služilo kot shrambeni in obrambni prostor. Pritlična etaža je bila visoka vsaj 4,7 m, morda pa celo okoli 5 m, nadstropji sta bili visoki približno 4 m, podstrešna etaža pa najbrž 2,5 do 3 m. Gotovo so bili med vsemi etažami leseni tramovni stropi, podstrešna poletaža pa je bila navzgor odprta proti ostrešju. Vse kaže, da je stolp sprva stal povsem samostojno oziroma, da nanj niso bili naslonjeni drugi zidani deli, in da je bila njegova notranjost dostopna samo skozi vhod v prvem nadstropju, do katerega je bilo najverjetneje speljano leseno enoramno zunanje stopnišče. Stolp je imel bivalni značaj, a poleg tega tudi poudarjeno obrambno vlogo in funkcijo izpostavljenega stolpasta grajske utrdbe – propugnakula.⁵⁰ Upo-

števa je konfiguracijo terena, lokacijo vhoda v stolp in deloma bivalni značaj stolpa je utemeljeno pomisliti, da je imel na severovzhodni strani, na lokaciji poznejšega obzidanega dvorišča manjšo dvoriščno površino, obdano z leseno palisado in dopolnjeno z nizkim lesenim gospodarskim poslopjem. O morebitnem vodnjaku ali cisterni na dvorišču ob stolpu je mogoče zgolj ugibati.

Za grajskimi zidovi, str. 28–34; Sapač, *Razvoj*, str. 15, 47–51; Sapač, *Arhitekturnozgodovinski oris gradu Turjak*, str. 718; Sapač, *Gradova Žamberk in Forhtenek*, str. 507–508. Prim. Krahe, *Burgen und Wohntürme*; Hilzensauer, *Zur Typologie*, str. 279–288; Wagener, *Burgen in Kärnten*, str. 41, 43. V slovenskem prostoru je dokumentiranih zelo veliko izpostavljenih grajskih stolpov. Večinoma so vidne samo še njihove lokacije. Nekdanji valjasti izpostavljeni stolpi so dokumentirani ob gradovih Dravograd, Radlje ob Dravi, Kamnica pri Mariboru, Kebelj na Pohorju, Vojnik blizu Celja, Ploštanj blizu Celja, Lemberg pri Dobrni, Podčetrtek, Žamberk blizu Šoštanja, Wartenberg blizu Kranja in Novi grad nad Preddvorom – južni stolp. Stolpi s kvadratno talno ploskvijo so dokumentirani ob gradovih Čretež, Mirna na Dolenjskem, (Stari oziroma spodnji) Turjak, Kamen pri Begunjah, Škofja Loka (Krancelj), Novi grad nad Preddvorom – severni stolp, Kamnik (Mali grad in morda tudi Zgornji grad), Ljubljana (stolp Padav na območju sedanjih Šanc), Kozje, Planina pri Sevnici, Rogatec, Prežin (dva stolpa), Stari grad Celje, Žovnek, Muta, Maribor (na vzpetini Piramida), Cmurek, Ptuj (stolpa na zahodnem in vzhodnem koncu sedanjega grajskega kompleksa), domnevno tudi Postojna, Dornberk na Goriškem, Falkenberg blizu Turjaka, Waldenberk pri Radovljici, Bled in Vodriž v Mislinjski dolini. Morda so izpostavljeni stolpi stali tudi ob gradovih Jeterbenk, Hmeljnik, Podsreda in Borl. Pogojno je kot izpostavljeni stolp mogoče pojmovati tudi t. i. Strelov stolp v Mokronogu.

⁴⁹ Stopar, *Vrbovec*, str. 28; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 85.

⁵⁰ Za propugnakule: Stopar, *Razvoj*, str. 84–88, 184; Stopar,

Za preveritev datacije gotskega rudeneškega stolpa in njegove stavbne zasnove ga je smiselno primerjati z nekaterimi drugimi sorodnimi grajskimi gradnjami iz prve polovice 14. stoletja. Zelo povedna je primerjava s tako imenovanim Friderikovim stolpom v kompleksu Starega gradu Celje; stolp s kvadratno talno ploskvijo v izmeri približno $13,2 \times 13,4$ m, z do 2,7 m debelim zidovjem, s petimi etažami (pritličjem, tremi nadstropji in vrhno obrambno poletažo) in z višino zidovja do 25,5 m je najverjetneje nastal v prvi polovici 14. stoletja oziroma kmalu po letu 1333, ko so gospodje Žovneški po izumrtju grofov Vovbrških leta 1322 pridobili Celje in si tu začeli ustvarjati novo rezidenco. Podobno kot rudeneški stolp v obdobju poznega srednjega veka ima edini vhod v prvem nadstropju, zelo visoko pritličje – približno 5,6 m – in dokaj uravnoteženo kombinira obrambno in bivalno funkcijo.⁵¹ Podobno kot rudeneški stolp je nastal kot propugnakul, a je zaradi odsotnosti bergfrida v grajskem jedru do določene mere prevzel tudi to vlogo. Seveda je bil Rudenek bistveno manj pomemben od celjskega Starega gradu in zato je povsem razumljivo, da so zgradili tudi nekaj manjši stolp, ki pa ne prikriva, da je najverjetneje nastal kmalu po celjskem stolpu in morda kot njegov posnetek. Po velikosti je rudeneški stolp smiselno primerjati z razvaljenim bergfridom gradu Forhtenek blizu Šoštanja, ki ima kvadratno talno ploskev v izmeri 10×10 m in do 2,5 m debelo zidovje ter je nastal okoli leta 1300.⁵² Najverjetneje je podoben stolp v prvi tretjini 14. stoletja kot propugnakul oziroma tako imenovani Henrikov zunanji stolp nastal tudi v kompleksu gradu Vodriž.⁵³ Na gradu Vodriž je z rudeneškim stolpom smiselno primerjati tudi etažne višine; v tako imenovani Friderikovi hiši je bilo pritličje visoko 4 m, prvo nadstropje 4,3 m in drugo nadstropje vsaj 4,3 m, med vsemi etažami pa so bile lesene tramovne konstrukcije s približno 25 cm visokimi tramovi. Tudi obokani okenski ostenji v prvem nadstropju rudeneškega stolpa je smiselno primerjati z okenskimi ostenji v prvem nadstropju Friderikove hiše na Vodrižu. Po Vischerjevi upodobitvi sodeč je imel rudeneški stolp v drugem nadstropju šilastoločno zaključena okna. Tukaj se ponuja primerjava z glavnim stolpom kompleksa gradu Alt-Sturmberg na avstrijskem Štajerskem, ki je nastal v 14. stoletju.⁵⁴ Mogoče je pomisliti tudi na niz štirih bogato razčlenjenih šilastoločnih oken na zahodni fasa-

di glavnega trakta Knežjega dvora v Celju, ki so najverjetneje nastala kmalu po letu 1333. Na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681 dokumentirane cine vrh rudeneškega stolpa so primerljive s cinami vrh glavnih stolpov na gradovih Stopnik, Kunšperk in Podsreda, ki jih prav tako kažejo sočasne Vischerjeve upodobitve.⁵⁵

Tudi za rudeneško grajsko jedro na jugozahodnem griču so mogoče smiselne primerjave, ki večajo povednost opredeljenih ostalin. Oblika in velikost talne ploskve vršnega platoja v izmeri približno 44×20 m sta povsem primerljivi s prvotnimi talnimi ploskvami gradov Podsreda, Podčetrtek in Muta, ki so nastali v drugi polovici 12. stoletja oziroma v zgodnjem 13. stoletju, še v obdobju romanike. Ta primerjava kaže, da se je tradicija značilnih geometrijsko dokaj pravilnih pravokotnih grajskih obodnih zasnov obdržala še globoko v 14. stoletja. Po času nastanka je zgovorna primerjava z 31×32 m veliko osnovno talno ploskvijo gradu Švarcenštajn pri Velenju, ki je za gospode Žovneške nastal med letoma 1322 in 1360 in ki vključuje dvonadstropni palacij s pravokotno talno ploskvijo v izmeri $8,5 \times 31$ m.⁵⁶ Pomisliti je dopustno, da je tako kot palacij na Švarceneku tudi domnevni rudeneški palacij na vrhu dobil obrambno (pol) etažo, ki je do določene mere nadomeščala manjkajoči bergfrid.⁵⁷ Po drugi strani je smiselno primerjave k domnevni rudeneškemu palaciju iskati tudi na arhitekturno ambicioznejših gotskih palacijah gradu Planina pri Sevnici in Knežjega dvora v Celju. Povedna je lahko tudi primerjava z gradom Neuhaus na avstrijskem Štajerskem, ki je za gospode Stubenberg nastal v 14. stoletju in dobil dokaj pravilno pravokotno obodno zasnovo z notranjim dvoriščem in večnadstropnim visokim palacijem s pravokotno talno ploskvijo v izmeri približno 11×30 m.⁵⁸ Domnevni vhodni stolp je mogoče primerjati z vhodnimi stolpi, ki so najpozneje do leta 1456 nastali v kompleksu Starega gradu Celje in v jedru gradu Garić na Hrvaškem.⁵⁹ Mogočni okop z obrambnim jarkom je najbolj smiselno primerjati z v glavnem koncentričnimi okopi in jarki na nekdanjih gradovih Žamberk blizu Šoštanja, Žaženberk blizu Prebolda, Lemberg pri Šmarju in Letuš, ki so v glavnem iz 13. in/ali 14. stoletja.⁶⁰

55 Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*.

56 Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 105–108; Kos, *Vitez*, str. 379–380.

57 Podoben motiv podstrešne obrambne (pol)etaže je ohranjen tudi na gradu Komenda v Polzeli.

58 Murgg, *Burgruinen*, str. 68–69.

59 Prim. Stopar, *Stari grad Celje*, str. 122–125.

60 Prim. Stopar, *Razvoj*, str. 23–24 (z zmotnim sklepanjem, da so to najstarejše grajske zasnove na Slovenskem Štajerskem).

51 Prim. Stopar, *Stari grad Celje*, str. 90–91, 119–120, 179.

52 Sapač, *Gradova Žamberk in Forhtenek*, str. 520–523.

53 Sapač, *Gradova Žamberk in Forhtenek*, str. 524.

54 Murgg, *Burgruinen*, str. 165; Hilzensauer, *Zur Typologie*, str. 284.

Z ustreznimi analogijami je mogoče poskusiti poiskati tudi odgovore na vprašanja v zvezi z lokacijo prvotnega poznosrednjeveškega rudeškega predgradja. Na osnovi analize terenske konfiguracije in v primerjavi s Starim gradom Celje se zdi najbolj verjetno, da je bilo predgradje na območju med grajskim jedrom in izpostavljenim stolpom in da je bila čezenj speljana glavna dostopna pot do grajskega jedra. Prvotno predgradje je potemtakem treba domnevati severno od grajskega jedra, ob stičišču petih nekdanjih poti, med njimi med obema grajskima gričema speljane nekdanje glavne poti do ravnice ob Rečici, in ne višje ležečem platoju zahodno od gotskega stolpa, kjer je zdaj dvorišče kmetije in kjer je bilo predgradje v novem veku, po opustitvi grajskega jedra na jugozahodnem griču.

Izrazita dvojnost grajske zasnove z jedrom na jugozahodnem griču in s stolpom na severovzhodnem griču odpira vprašanja v zvezi s sočasnimi ali časovno razmaknjenimi nastankom obeh delov. Navidezno najbolj preprosta se zdi razlaga, da je najprej nastala dokaj velika grajska stavba na jugozahodnem griču in da so po njeni opustitvi (morda po njenem razdejanju med fajdo), po letu 1345, na sosednjem griču zgradili novo manjše grajsko poslopje v obliki bivalno-obrambnega stolpa z manjšim ograjenim dvoriščem in lesenimi pomožnimi poslopji. A stolp s kvadratno talno ploskvijo in ugotovljeno dokaj majhno prvotno zasnovo se nikakor ne zdi primerna samostojna grajska stavba Vrbovških po letu 1345. Po tistem času bi bila postavitev tako koncipiranega stolpa že pravi arhaizem. Upošteva številčnost in pomen Vrbovških v drugi četrtini 14. stoletja, obseg fajde, ki se je razplamtela zaradi nastanka Rudeneka, in splošne značilnosti grajske arhitekture v tistem obdobju na Štajerskem, se zdi najbolj verjetno, da so oba dela grajske zasnove načrtovali in zgradili sočasno ter da je dislocirani izpostavljeni stolp prevzel vlogo bergfrida, ki ga na območju grajskega jedra najbrž ni bilo. Pomemben vzorec za novo zasnovo Rudeneka je bil nedvomno celjski grad, poznejši Stari grad Celje, ki je kmalu po letu 1333 postal glavna rezidenca gospodov Žovneških oziroma od leta 1341 grofov Celjskih in je v tej vlogi dobil značilno dvodelno zasnovo z diferenciranim večjim grajskim jedrom in na bližnji sosednji vzpetini postavljenim samostojnim masivnim stanovanjsko-obrambnim stolpom. Za primerjavo lahko dobro služi tudi kompleks gradu Vodriž, kjer so v prvi tretjini 14. stoletja sočasno zgradili grajsko jedro z dvema palacijama, obzidanim notranjim dvoriščem in vhodnim stolpom ter povsem ločeno od jedra še samostojni stanovanjsko obrambni stolp. Vodriž je nastal

kot ganerbni (solastniški) grad v lasti treh bratov in zdi se, da je imel Rudenek enak značaj in da so ločena dela zgradili tudi zaradi potrebe po stvaritvi ločenih bivališč za različne člane rodo-vine Vrbovških. Gotovo ni bilo naključje, da so novi grajski kompleks zgradili na zemljepisno ugodnem in strateško pomembnem položaju, v neposredni bližini stare ugledne romanske rečiške župnijske cerkve in da je vaška naselbina Rečica nekaj pred sredino 14. stoletja, ko je nastal tudi Rudenek, dobila status trga, prvič omenjenega leta 1350 kot *marcht ze Rietz*.⁶¹ Vse kaže, da so Vrbovški po letu 1326 tu ciljno ustvarili svojo novo glavno rezidenco in novo upravno središče svojih posesti v Zgornji Savinjski dolini ter se tako – najbrž nehote – navezali na tradicijo nekdanjega visokosrednjeveškega rečiškega dvora. Gradnjo novega gradu je treba vrednotiti tudi v kontekstu drugih sočasnih gradenj Žovneških oziroma Celjskih, zlasti širitve gradu Žvonek z novim glavnim stolpom in dodatnim palacijem, širitve celjskega gradu z novim palacijem in glavnim stolpom, obsežne predelave nekdanjega Vovbrškega dvora v Celju, iz katerega se je razvila grofovska urbana rezidenca in končno v 15. stoletju tako imenovani celjski knežji dvor, dopolnitve opatijske cerkve v Celju z novim zvonikom in širitve ter prezidave minoritske cerkve in samostana v Celju, pa tudi gradnje novega gradu Švarcenštajn pri Velenju in obsežne širitve gradu Planina pri Sevnici z novim gotskim palacijem in grajsko kapelo.⁶² Te gradnje so pomenile vrhunec v sicer arhitekturno zelo zatišnem 14. stoletju v slovenskem prostoru.⁶³ Zdi se, da grad Rudenek v izhodišču prvenstveno ni bil zasnovan kot posebno močna utrdba, marveč predvsem kot reprezentativna rezidenca in kot upravno in gospodarsko središče. Utemeljeno je domnevati, da je prav to nasprotnike Vrbovških in Celjskih tako zelo zmotilo, da je prišlo do intenzivne in odmevne fajde, v kateri je bil najbrž še ne povsem dograjeni grajski kompleks vsaj deloma razdejan. Morda so šele tik pred fajdo ali med njo grajsko jedro obdali z obrambnim jarkom in dolgim okopom pred njim. Vrh okopa so gotovo opremili z leseno palisado, brez katere si učinkovite obrambe ni mogoče predstavljati.⁶⁴

O obsegu škode, povzročene na gradu med fajdo leta 1345, je mogoče zgolj ugibati. Vsekakor gradu takrat niso opustili, vsaj v celoti ne, in

61 Prim. Baš, O Rečici, str. 66; Blaznik, *Historična*, II, str. 217; Curk, *Trgi*, str. 122.

62 Prim. Stopar, *Arhitektura predromanike*, str. 147–149; Štefanac, *Sakralna*, str. 53, 57, 61.

63 Prim. Stopar, *Razvoj*; Sapač, *Razvoj*; Štefanac, *Sakralna*, str. 57–65.

64 Ne zdi se verjetno, da bi vrh okopa zgradili obzidje.

kljub čedalje bolj nezavidljivemu finančnemu položaju Vrbovških ter upadu njihove številčnosti je utemeljeno domnevati, da so opravili nekatera nujna obnovitvena dela, saj je grad ohranil vlogo glavnega rezidenčnega gradu te rodovine. Rudenek je v posesti Vrbovških, ki so vseskozi ostali zvesti vazali grofov Celjskih, – kot njihov edini grad po prodaji Vrbovca do leta 1362 in po letu 1364 kot celjski fevd – ostal vsaj do leta 1447, ko ga je Hans II. Vrbovški (*Altenburger*) († 1456) z oporoko v primeru svoje smrti brez moških potomcev z vsem pripadajočim zapustil Frideriku II. grofu Celjskemu. Grad je takrat omenjen kot *vessten Rudnekg*. V lasti grofov Celjskih oziroma Ulrika II. grofa Celjskega je grad ostal do njegove smrti 9. novembra 1456, ko je z izumrtjem rodovine in po razpletu nasledstvenih sporov postal deželnoknežji.⁶⁵

Ob teh podatkih ostaja brez odgovora vprašanje, kdaj so dokončno opustili srednjeveško grajsko jedro na jugozahodnem griču. To se je gotovo zgodilo že precej časa pred nastankom Vischerjevih upodobitev, saj bi sicer skrbni topograf razvaljene zidove nedvomno zabeležil. Mogoče je pomisliti, da je bilo grajsko jedro povsem razdejano v fajdi in da ga po letu 1345 zaradi stagnacije rodovine Vrbovških niso obnovili ter da je v uporabi ostal zgolj samostojni gotski stolp na severovzhodni vzpetini, ki pa je imel samo še majhen pomen.⁶⁶ V prid tej domnevi bi mogel govoriti podatek, da je Rudenek v srednjeveških dokumentih po letu 1345 kot grad (*vest*) omenjen samo še dvakrat – v letih 1364 in 1447 –, medtem ko je sosednji Vrbovec v istem obdobju omenjen vsaj petnajstkrat.⁶⁷ A stolp je bil dokaj majhen in nič ne kaže, da bi pred 16. stoletjem poleg njega stala kakšna druga zidana poslopja. Manj verjetno se zdi, da bi mogel prosto stoječi stolp s samo dvema bivalnima nadstropjema in skupno bivalno površino v izmeri približno 70 m² povsem sam opravljati funkcijo upravnega središča (sicer dokaj majhnega) zemljiškega gospodstva in ob tem še rezidenčno funkcijo za gospode Vrbovske. Zato je utemeljeno pomisliti, da grajsko jedro po letu 1345 še ni bilo (povsem) opuščeno in da se je to

morda zgodilo šele v 16. stoletju, ko je ob gotškem stolpu nastal nov dokaj razsežen dvonadstropni stavbni sklop, katerega ostanki kažejo značilno kamnito gradnjo z odlomki opeke.

V ljudskem izročilu se je ohranil podatek, da so Rudenek oblegali ter razdejali Turki in pomisliti je mogoče, da so grajsko jedro takrat – v zadnji tretjini 15. stoletja ali v prvi polovici 16. stoletja – opustili.⁶⁸ A ta navedba v zgodovinskih virih nima podlage in se nikakor ne zdi verjetna; osmanski vpadi so imeli plenilni in ne zavojevalni značaj in osmanske čete se zato niso mudile z obleganjem gradov ter mest, poleg tega pa osmanski vpadi Zgornje Savinjske doline – razen morda leta 1471 – nikoli niso neposredno prizadeli.⁶⁹ Najbolj verjetna se zdi domneva, da se je v ljudskem izročilu ohranil spomin na obsežno fajdo leta 1345 ter da so spomin na obleganje in nasilno razdejanje gradu v tisti fajdi pozneje nekritično združili s pripovedmi o Turkih oziroma Osmanih.

Načeloma je tudi dopustno pomisliti, da je bilo grajsko jedro prizadeto zaradi močnega potresa 26. marca 1511 s središčem na Idrijskem oziroma v vzhodni Furlaniji, ki je razdejal gradove in druge stavbe na zahodni polovici sedanjega slovenskega ozemlja, precej poškodoval stavbe v Ljubljani, grad Smlednik in Zgornji grad v Kamniku in čigar posledice so čutili tudi v Benetkah, na Koroškem in Štajerskem.⁷⁰ A na ostalinah gotskega stolpa ni prepoznavnih poškodb, ki bi kazale, da so nastale zaradi potresa, in zato se zdi malo verjetno, da bi potres zelo prizadel grajsko jedro.

Najbolj verjetna se zdi možnost, da so srednjeveško grajsko jedro na jugozahodnem griču opustili zaradi nesrečnega požara ali pa – še bolj verjetno – zaradi postopnega propadanja nikoli dokončane in med fajdo poškodovane gradnje kot posledice stagnacije rodovine gospodov Vrbovških. S to domnevno je načeloma mogoče povezati pripovedko, ki jo je leta 1936 v zvezi s propadom gradu zapisal Janko Orožen. *Lekšetovemu gospodu je umrla žena. Iz žalosti je zapustil svoj grad in se podal na Koroško. Grad je potem propadel.*⁷¹

ZASNOVA GRADU RUDENEK V

16. STOLETJU

Po izumrtju grofov Celjskih leta 1456 je Rudenek z manjšo pripadajočo posestjo pripadel cesarju Frideriku III. in postal deželnoknežja last.

65 Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 126; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 198; Blaznik, *Historična*, II, str. 248; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 84; Kos, *Vitez*, str. 367. Glej tudi članek Mihe Kosija v tej številki *Kronike*.

66 Podoben primer je v 19. stoletju in zgodnjem 20. stoletju dokumentiran na gradu Vuzenica, kjer je slikar Oskar von Pistor (1865–1928) z družino živel in gospodaril v enonadstropnem vhodnem stolpu, ki je bil edini ostanek opuščene in do 18. stoletja mogočnega grajskega kompleksa.

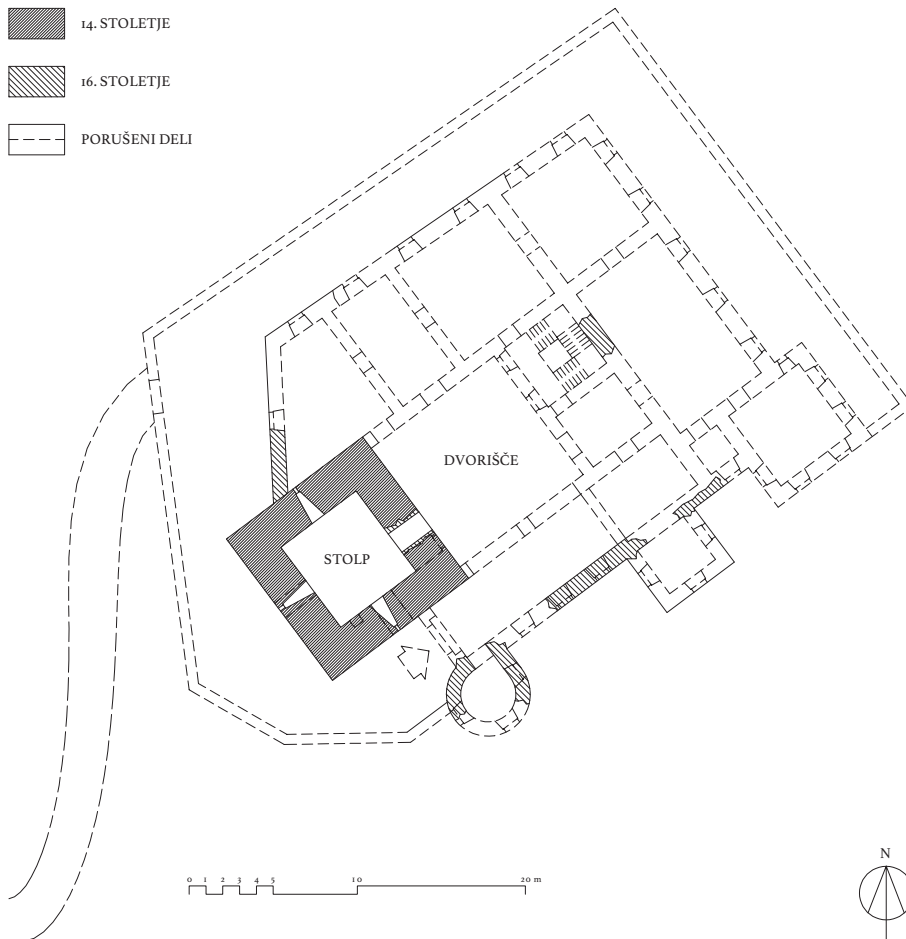
67 Blaznik, *Historična*, II, str. 248, 491–492; prim. Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 83–84.

68 Orožen, *Gradovi*, str. 101, 102.

69 Prim. Gruden, *Zgodovina*, str. 339; Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens*, str. 595, 598–602; Simoniti, *Turki; Voje, Slovenici*; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 20.

70 Prim. Ribarič, *Potresi v Sloveniji*, str. 34–51; Košir in Ceci, *Potres 26. marca 1511*, str. 90–104.

71 Orožen, *Gradovi*, str. 102.

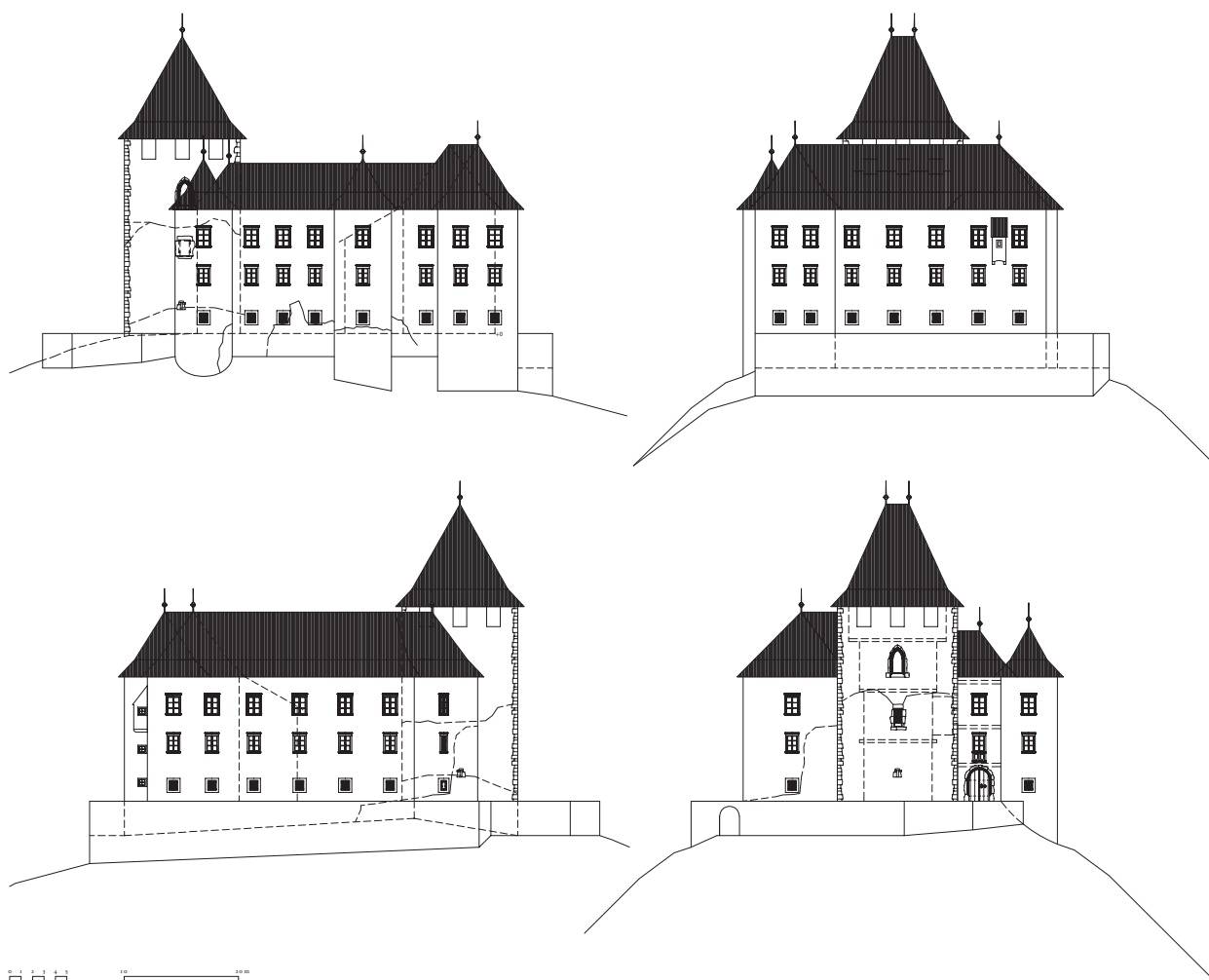
Interpretacija tlorisne zasnove gradu Rudenek oziroma njegovega severovzhodnega dela v prvi polovici 17. stoletja s šrafirano označenimi ohranjenimi deli in črtkano označenimi porušenimi deli (posnel in izrisal: Igor Sapač, 2024).

Med letoma 1460 in 1469 ga je kot deželno knežji fevd skupaj s polovico gospostev Ranšperk in Lemberg pri Dobrni ter drugim dobil kranjski deželni glavar Andrej II. pl. Hohenwart (1436–1489), ki je bil od leta 1458 poročen z Ano Vrbovško, hčerjo umrlega Hansa Vrbovškega in zadnjo pripadnico te rodovine, in ki je bil nečak poznejšega celjskega glavarja Andreja I. pl. Hohenwarta (okoli 1430–1503).⁷² O imetnikih Rudeneka po Hohenwartu in do zgodnjih štiridesetih let 16. stoletja uporabljeni viri molčijo. Na podlagi tega je mogoče sklepati, da je bil grad malo pomemben in majhen. Leta 1542 je imela Rudenek Barbara pl. Neuhaus, rojena pl. Scheppach, ki je bila soproga Wolfganga II. pl. Neuhausa (Dobrnškega) (pred 1502–1562). Zgovoren je podatek, da grad takrat med cenitvijo posestev ni bil posebej omenjen in ovrednoten. Po njeni smrti je Rudenek dedoval njen soprog, za njim pa je dediščina pripadla Barbarini in Wolfgangovi četrti hčeri Konkordiji (1531–po 1576), ki je bila poročena s Krištofom pl. Gaisruckom († 1564) z dvorca Črneče pri Dravogradu in po njegovi smrti od leta 1565 z

Janezom Leonardom pl. Himmelbergom († 1577). Takrat je imel urad Rudenek devet podložnikov v 37 krajih. Po Konkordijini smrti je Rudenek pripadel njenemu sinu Volfu Sigmundu pl. Gaisrucku († po 1593), poznejšemu zemljiškemu gospodu v Slovenj Gradcu in na dvorcu Gradišče, ki ga je leta 1578 v zameno za dedni fevd slovenjgraškega gospodstva prodal ljubljanskemu škofu Konradu Glušiču (1527–1578). Škof je mesec dni pozneje umrl, a še pred smrtjo je novo pridobljeno rudeneško posest z gradom priključil škofijskemu gospodstvu Gornji Grad.⁷³ Ko je nekaj mesecev po škofu Glušiču umrl še njegov naslednik Baltazar

⁷² Starzer, *Die landesfürstlichen*, str. 245; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 199; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 19, 542, prim. Gruden, *Zgodovina*, str. 353.

⁷³ Orožen, *Das Bisthum*, str. 168–170; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 746; Zahn, *Steirische Miscellen*, str. 75; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 199; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 84; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 401, 533, II, str. 710–711; prim. Schmutz, *Historisch*, III, str. 413; Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 125–126; Videčnik, *Iz mojih zapisov*, str. 133–134; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 65. Zdi se, da je Volf Sigmund pl. Gaisruck s kupnino od Rudeneka okoli leta 1585 zgradil novi elegantni renesančni štiriraktni dvorec Gradišče pri Slovenj Gradcu, ki je postal njegova glavna rezidenca in tudi središče njegovega zemljiškega gospodstva Slovenj Gradec (prim. Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 170; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 34–36). Dvorec je zdaj samo še fragmentarno ohranjen in zelo zanemaren.

Poskus rekonstrukcije oblike zunanjih fasad gradu Rudenek oziroma njegovega severovzhodnega dela v prvi polovici 17. stoletja (risal: Igor Sapač, 2024).

Grad Rudenek oziroma njegov severovzhodni del z južne (levo) in severne strani (desno) iz zraka okoli leta 1680. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (izdelala Dino Kocijan in Matic Radanović na podlagi risb Igorja Sapača, 2025).

Grad Rudenek oziroma njegov severovzhodni del z jugozahodne (levo) in jugovzhodne strani (desno) okoli leta 1680. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (izdelala Dino Kocijan in Matic Radanović na podlagi risb Igorja Sapača, 2025).

pl. Radlič (1533–1579) je vodenje ljubljanske škofije na predlog nadvojvode Karla leta 1580 prevzel Janez Tavčar (okoli 1544–1597), ki je bil rojen na Krasu in ki je na Dunaju opravil študij teologije. V Ljubljani se je redko zadrževal in v prvih letih vodenja ljubljanske škofije bival v glavnem v rezidenci v Gornjem Gradu. Leta 1584 ga je nadvojvoda Karel imenoval za svojega tajnega svetnika in deželnega namestnika v Gradcu. Umrl je 24. avgusta 1597 v Gradcu, njegovo truplo pa so prepeljali v Gornji Grad in ga pokopali v tamkajšnji glavni cerkvi, kjer mu je njegov naslednik škof Tomaž Hren postavil nagrobnik.⁷⁴

Leta 1561 je omenjen samo urad *Rudenegg*, grad pa pri tem ni omenjen.⁷⁵ Še leta 1578 je Rudenek označen kot plemiški sedež – *Edelmannssicz Rudenegg*.⁷⁶ Na tej osnovi je mogoče sklepati, da je šele zatem dobil dokaj veliko prepoznavno grajsko stavbno zasnovo, ki jo kažeta Vischerjevi upodobitvi in ki je v ostalinah vrh severovzhodnega grajskega griča razpoznavna še sedaj. Vse kaže, da je Rudenek pod škofom Tavčarjem doživel nov gradbeni in vsebinski razcvet in zdi se, da je bil del koncepta Tavčarjeve protireformacijske prenovе ljubljanske škofije ter krepitve vloge škofovске rezidence v Gornjem Gradu, najbrž pa tudi rekatolizacijska protiutež bližnjemu Vrbovcu, ki je bil od dvajsetih let 16. stoletja do leta 1615 protestantsko žarišče. Doslej sicer še niso bili odkriti

arhivski dokumenti, ki bi povezovali škofa Tavčarja z gradbenimi deli na Rudeneku ali ki bi vsaj nakazovali, da je prišlo v 16. stoletju na Rudeneku do obnove. Dokumentirano pa je, da so Tavčarjevem obdobju, v osemdesetih in devetdesetih letih 16. stoletja, obnavljali stolno cerkev in škofijsko palačo v Ljubljani, kolegiatno cerkev v Gornjem Gradu in okoli leta 1560 zgrajeno romarsko cerkev v Novi Štifti pri Gornjem Gradu.⁷⁷ Do določene mere je dokaj obsežno gradnjo na Rudeneku v 16. stoletju mogoče primerjati z gradnjo gradu Gallenstein na zgornjem Štajerskem v poznem 13. stoletju za samostan Admont v obdobju opata Henrika II. in z gradnjo gradu Röthelstein nad Admontom, ki so ga med letoma 1655 in 1657 zgradili kot letno rezidenco za admontskega opata Urbana Webra.⁷⁸

Srednjeveško grajsko jedro je najpozneje v 16. stoletju izgubilo ves svoj pomen in so ga najpozneje takrat dokončno opustili, izbrisali spomin na nekdanjo mogočno rezidenco Vrbovških iz 14. stoletja ter gradbeni material uporabili za obsežno grajsko renesančno novo gradnjo, ki so jo izvedli z naslonitvijo na prvotno prosto stoječi gotski stanovanjsko-obrambni stolp na severovzhodnem griču. Grajsko jedro na jugozahodnem griču je bilo v 16. stoletju nedvomno že tako zelo razdejano, da obnova ni bila smiselna, pa tudi na dveh gričih razloženi grajski kompleks bi bil v obdobju novih renesančnih arhitekturnih idealov

⁷⁴ Smolik, Tavčar, str. 41–43; prim. Baš, O Rečici, str. 68; Cevc, *Kiparstvo*, str. 231; Lavrič, Vloga ljubljanskih škofov, str. 626; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 37–53, 57–58, 65.

⁷⁵ Tlaker, *Trg Rečica*, str. 66.

⁷⁶ Zahn, *Steirische Miscellen*, str. 75; prim. Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 84; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 65.

⁷⁷ Stegenšek, *Cerkveni spomeniki*, str. 106–108, 126; Lavrič, Vloga ljubljanskih škofov, str. 625; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 49.

⁷⁸ Prim. Murgg, *Burgruinen*, str. 108–109; *Dehio-Handbuch*, str. 405–406.

Grad Rudenek oziroma njegov severovzhodni del z zahodne strani (levo) in vhod pred notranjim dvoriščem (desno) okoli leta 1680. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (izdelala Dino Kocijan in Matic Radanović na podlagi risb Igorja Sapača, 2025).

zelo neprivlačna rešitev. Zato je prišlo do izvedbe arhitekturnega koncepta, ki je v slovenskem prostoru in širše zelo nenavaden in redek; namesto srednjeveškega jedra so obdržali in obnovili sprva prosto stoječi gotski propugnakul ter ob njem – najbrž na lokaciji nekdanjega dvorišča z nizkimi lesenimi gospodarskimi stavbami – zgradili tri nove dvonadstropne stavbne trakte s tremi enako visokimi a različno zasnovanimi stolpi in ozkim medzidjem z nizkim zunanjim obzidjem.⁷⁹ Gotski stolp so pri tem ohranili skoraj nespremenjen; v njegovem pritličju so proti novo urejenemu notranjemu dvorišču prebili nov vhod in morda so nekoliko spremenili obliko njegove strehe. Novi trakti so dobili nekaj nižje etažne višine od gotskega stolpa, ki je zato ohranil učinek višinskega

poudarka, z zidovjem približno 6 m presegajočega zidovje dodanih traktov. Najverjetneje so prostore v pritličju in prvem nadstropju novih traktov zasnovali z etažnimi višinami približno 3 m, prostore v drugem nadstropju pa z etažnimi višinami približno 3,6 m. Jugovzhodni trakt je v pritličju gotovo dobil razmeroma dolgo – najbrž 11 m – vhodno vežo, ki je bila široka do 3,7 m, navezana na pritličje južnega valjastega stolpa in proti dvorišču najbrž odprta v obliki lože z dvema arkadama. Zdi se, da so ob severnem kotu dvorišča, na stiku severozahodnega in severovzhodnega trakta, zgradili stopnišče, ki je imelo najbrž za renesančno arhitekturo tistega časa na Štajerskem značilno triramno zasnovno z dokaj majhno kvadratno talno ploskvijo in masivnim zidanim slopom med stopniščnimi ramami.⁸⁰ Vzhodni vogal nove zasnove so poudarili z oglatim stolpom, ki je imel najbrž kvadratno talno ploskev ter na jugozahodni in najbrž tudi na severovzhodni fasadi po dve okenski osi. Ta stolp je do določene mere prevzel vlogo arhitekturnokompozicijske protiuteži starejšemu gotskemu stolpu in je zato dobil tudi primerljivo obliko strehe, ki jo kaže zelo natančna Vischerjeva upodobitev iz okoli leta 1681. Po zanesljivo upodobljenih strehah, ki so imele najbrž približno 50-stopinjski naklon, je mogoče v povezavi z analizo grajenih ostalin na terenu dokaj učinkovito sklepati tudi o tistih glavnih značilnostih v 16. stoletju oblikovane grajske zasnove, ki sicer na Vischerjevih upodobitvah niso vidne.

⁷⁹ V slovenskem prostoru je do določene mere primerljiv primer predelave prvotnega propugnakula v večjo samostojno grajsko stavbo dokumentiran v kompleksu gradu Turjak na Dolenjskem, kjer so izpostavljeni stolp iz 13. stoletja v 14. stoletju preoblikovali v tako imenovani Spodnji Turjak oziroma Stari Turjak (Sapač, Arhitekturnozgodovinski oris gradu Turjak, str. 716–721, 728–734). Z Rudenekom je sicer arhitekturno bolj primerljiv grad Unterfalkenstein oziroma Niederfalkenstein blizu Spitala ob Dravi na avstrijskem Koroškem, kjer so prvotni srednjeveški oglati propugnakul okoli leta 1906 ohranili brez rušitev zidovja, ga dopolnili z novo strmo streho, novim obzidanim dvoriščem in novima stavbnima traktoma ter tako izoblikovali novo razgibano grajsko stavbo, ki zavajajoče učinkuje kot značilni samostojni srednjeveški grad (Luschin, *Von Türmen*, str. 32–34). Pogojno je z dopolnitvijo rudeneškega stolpa mogoče primerjati tudi znameniti veliki grad Johannsburg v Aschaffenburgu v Nemčiji, kjer so med letoma 1605 in 1619 za mainškega knezoškofa Johanna Schweikharda pl. Cronberga stari skromni srednjeveški grad nadomestili z novim renesančnim gradom, pri tem pa ohranili in v novo zasnovno kot dominantno spretno vključili visoki gotski glavni grajski stolp.

⁸⁰ Podobna renesančna stopnišča, ki izhajajo iz modifikacije gotških polžastih stopnišče, so dokumentirana na štajerskih gradovih Cmurek, Vurberk in Hompoš.

Notranje dvorišče gradu Rudenek oziroma njegovega severovzhodnega dela. Pogleda z zahodne strani (levo) in južne strani (desno) okoli leta 1680. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (izdelala Dino Kocijan in Matic Radanović na podlagi risb Igorja Sapača, 2025).

Pomisliti je dopustno, da so gotski propugnakul z novimi trakti dopolnili postopno, v več stavbnih fazah v 15. in 16. stoletju, a glede na razpoznavo strukturo zidovja ter na terenu in na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681 razvidno tlorisno zasnovo, se to ne zdi posebno verjetno. Zanesljiv dokončni odgovor na to vprašanje bodo vsekakor mogle podati šele ustrezne arheološke raziskave. Do takrat je najbolj utemeljeno sklepati, da je dopolnitev propugnakula nastala v eni sami stavbni fazi v obdobju škofa Janeza Tavčarja in da so v nekaj letih zgradili renesančno grajsko celoto, ki pa je zaradi vključitve gotskega stolpa in postavitve na razmeroma majhni razpoložljivi talni površini vrh kopastega griča učinkovala še dokaj tradicionalno, srednjeveško, in jo je bilo zato mogoče do določene mere primerjati, denimo, z renesančno prezidanim romanskim gradom Podsreda na Kozjanskem, kjer romanski bergfrid višinsko dominira nad sestavom štirih medsebojno povezanih različnih traktov okoli dokaj majhnega notranjega dvorišča. Motiv treh med seboj neposredno povezanih in višinsko izenačenih novih traktov, ki zapirajo atrijsko notranje dvorišče, je prepoznavna značilnost renesančne grajske arhitekture, motivika treh različno zasnovanih stolpov na jugozahodni fasadi pa izhaja še iz izročila poznosrednjeveške oziroma gotške arhitekture.⁸¹ Zlasti južni valjasti stolp učinkuje dokaj arhaično. Tovrstni stolpi so se v utrdbeni arhitekturi na Štajerskem začeli uveljavljati v 15. stoletju.⁸² Najbolj pogosti so bili na grajskih

gradnjah prve polovice 16. stoletja.⁸³ V poznem 15. stoletju in v prvi polovici 16. stoletja so bili zelo pogosti tudi v sklopu arhitekture protiturških taborov.⁸⁴

V 16. stoletju izoblikovana nova rudeneška grajska celota je po eni strani – s postavitvijo na kopasto vzpetino in dokaj razgibanimi stavbnimi masami, nad katerimi je dominiral stari gotski stolp, – učinkovala kakor značilni srednjeveški višinski grad, po drugi strani pa – s povezanimi stavbnimi trakti in atrijsko zasnovanim notranjim dvoriščem – kakor sodobni renesančni dvorci. S to dvojnostjo je kazala, da je bila v 16. stoletju arhitekturna kultura srednjeveških gradov na Štajerskem in širše še zelo zakoreninjena in da je nove renesančne usmeritve, stremeče k idealnim palačam v Toskani ali Rimu, niso mogle v kratkem času docela izriniti in izbrisati.⁸⁵ Nove renesančne arhitekture usmeritve so se na Štajerskem začele naglo uveljavljati po letu 1529. Širili so jih zlasti stavbni mojstri z območja severne Italije.⁸⁶ Utemeljeno je domnevati, da so ti mojstri ustvarili tudi dokaj obsežno novoveško arhitekturno zasnovo na Rudeneku.⁸⁷ Arhitekturni členi,

81 Osrednji stolp je bil pravzaprav oglati bočni stolpičasti izzidek s pravokotno talno ploskvijo v izmeri približno 4×5 m. Podobna renesančna stolpičasta prizidka iz 16. stoletja sta ohranjeni na gradovih Švarcenštajn pri Velenju in Komenda v Polzeli, nekoč pa sta imela podobna renesančna motiva tudi gradova Vrbovec in Podsreda.

82 Značilni primer je razvaljeni grad Bärnegg pri Hartbergu na avstrijskem Štajerskem, kjer so dokumentirani trije do 7 m široki tovrstni stolpi (Murgg, *Burgruinen*, str. 64–65).

83 Z rudeneškim stolpom je dobro primerljiv manjši okrogli obvodni stolp, najbrž iz zgodnjega 16. stoletja, na gradu Žlembek (Schmierenberg) blizu Svetega Duha na Ostrem vrhu na avstrijskem Štajerskem (prim. Murgg, *Burgruinen*, str. 86–87). Smiselna je tudi primerjava z okoli leta 1542 zgrajenim dvorcem Golič pri Slovenskih Konjicah (Šumi, *Arhitektura 16. stoletja*, str. 71).

84 Fister, *Arhitektura*.

85 S tega zornega kota je Rudenek smiselno primerjati z gradovi Lemberg pri Dobrni, Ortnek pri Ribnici na Dolenjskem, Bogenšperk pri Litiji ali Školj blizu Divače, pa tudi z renesančnim dvorcem oziroma gradom Fužine pri Ljubljani. Prim. Šumi, *Arhitektura 16. stoletja*, str. 42–45, 104.

86 Prim. Curk, Delež, str. 37–72; UKPP, Zapuščina Jožeta Curka, dokumentacija v zvezi z arhitekturo 16. stoletja na slovenskem Štajerskem; Šumi, *Arhitektura 16. stoletja*; Seražin, Lombardske.

87 Pomisliti je dopustno na možnost, da je na Rudeneku gradila delavnica de Donino, ki se je v obdobju škofa Tavčarja – najpozneje leta 1584 – z Abondiem de Doni-

Pogled na pročelje Tavčarjevega dvora na Rečici (foto: Igor Sapač, 2025).

ki jih na novoveških delih gradu kaže Vischerjeva upodobitev iz okoli leta 1681, imajo prepoznavno renesančno obliko. Kamniti okvirji oken v obeh nadstropjih so bili najbrž takšni, kakršni so ohranjeni originalni kamniti okenski okvirji v prvem nadstropju bližnjega Tavčarjevega dvora na Rečici, ki je najverjetneje nastal sočasno z izvedbo obsežnih gradbenih del na Rudeneku v 16. stoletju.⁸⁸

nom starejšim († po 1616) ustalila v Ljubljani in s katero je pozneje pogosto sodeloval tudi škof Tomaž Hren. Prim. Lavrič, Vloga ljubljanskih škofov, str. 626, 634; Lubelj, Donino, str. 557–558; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 49; Seražin, Lombardske, str. 25–28.

- ⁸⁸ Tavčarjev dvor je značilni avtentično ohranjeni manjši enonadstropni renesančni monolitni dvorec, kakršne so na sedanjem slovenskem ozemlju in širše gradili v drugi polovici 16. stoletja in v prvi polovici 17. stoletja. Za renesančne monolitne dvorce: Sapač, *Razvoj*, str. 140–158; prim. Šumi, *Arhitektura 16. stoletja*. Dobro ga je mogoče primerjati z južnim poslopjem v kompleksu dvorca Großkirchheim na avstrijskem Koroškem, ki je nastalo med letoma 1561 in 1576 in ki ima primerljivo stavbno maso ter obliko strehe. Prvi znani lastnik Tavčarjevega dvora je bil Janez Jurij pl. Hurnus († 1622), ki ga je najverjetneje – v osemdesetih letih 16. stoletja – tudi zgradil, a ga že leta 1590 prodal ljubljanskemu škofu Janezu Tavčarju osebno in nato do smrti živel v svojem dvorcu Zavlar (Feldenhofen) pri Slovenj Gradcu. Poslopje je po škofu oziroma njegovih sorodnikih, ki so tu živeli do smrti Uršule Tavčar leta 1885, dobilo tudi sedanje ime. Janez Tavčar je leta 1595 dvor predal svojemu bratrancu Gašperju Tavčarju, ki je istega leta od ljubljanske škofije dobil v najem grad Rudenek. Prim. Orožen, *Das Bisthum*, str. 168; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 746–747; Baš, O Rečici, str. 68; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 236; Stopar, *Vrbovec*, str. 22–24; Smole, *Graščine*, str. 519; Stopar, *Gradovi, graščine in dvorci*, str. 526; Curk, *Trgi*, str. 122; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 108–110, 148; Jakič, *Vsi slovenski*, str. 342; Šumi, *Arhitektura 16. stoletja*, str. 69; Novak, *Rečica*, str. 36–38; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 52, 69–70, 83–85; Naschenweng, *Der landständische*, I, str. 557.

Ob tem je dopustno pomisliti, da so imeli – tako kot, denimo, okenske police na Tavčarjevem dvoru – nekateri stavbni členi na Rudeneku deloma še poznogotsko profilacijo.⁸⁹ Prav tako se zdi verjetno, da so fasade vsaj deloma dobile decentne renesančne geometrijske poslikave, podobne kot so dokumentirane na Tavčarjevem dvoru ali na renesančnem stolpičastem bočnem prizidku gradu Komenda pri Polzeli.

Leta 1585 je Rudenek omenjen kot *Schloss Rudnekh*.⁹⁰ To kaže, da so najverjetneje do takrat, v prvi polovici osemdesetih let 16. stoletja, ko je po ustanovitvi utrjenega mesta Karlovec leta 1579 na Kranjskem prenehala nevarnost osmanskih vpadov in so se gospodarske razmere naglo izboljšale, za ljubljansko škofijo izpeljali obsežna gradbena dela, ki so z dopolnitvijo gotskega stolpa ustvarila pravo grajsko poslopje z vrsto prostorov. Najbrž ni naključje, da je sočasno, leta 1585, naselbina Rečica, ki je imela že pred sredino 14. stoletja značaj trga, leta 1585 na pobudo škofa Tavčarja prejela potrditev statusa polnopravnega trga.⁹¹ Zdi se, da se je takrat pod škofom Tavčarjem zgodila svojevrstna repriza dogajanja iz časa malce pred letom 1345, ki ga je zaznamovala ambicioznost

⁸⁹ Smiselna je tudi primerjava z okoli leta 1585 za nekdanjega lastnika Rudeneka Volfa Sigmunda pl. Gaisrucka zgrajenim novim elegantnim rezidenčnim dvorcem Gradisce pri Slovenj Gradcu, ki je nastal kot štiriraktna renesančna arhitektura z atrijskim notranjim dvoriščem, a ima ohranjena dva polkrožno zaključena dvoriščna portona, ki sta profilirana še v poznogotski maniri, s poševno posnetimi robovi. Prim. Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 170; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 34–36.

⁹⁰ Baš, O Rečici, str. 67; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 57.

⁹¹ Baš, O Rečici, str. 66–70; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 236; Curk, *Trgi*, str. 122; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 38, 56–58.

Vrbovških z gradnjo novega gradu kot ugledne rezidence in gospodarskega središča ter sočasno ustanovitvijo z gradom in ambicijami njegovih lastnikov tesno povezane nove trške naselbine.

Gradnjo novega gradu so dokončali najpozneje do leta 1595. Takrat je škof Tavčar Rudenek za obdobje petih letih za 150 fl. oddal v najem svojemu bratrancu Gašperju Tavčarju.⁹² Ta je sicer že leta 1588 kot visok uradnik in orožar dežele Štajerske s strani nadvojvode Karla prejel pismo v zvezi s prepustitvijo gospostva Rudenek.⁹³ V zvezi z oddajo gradu v najem je leta 1595 nastal obsežni inventarni popis, ki v gradu omenja naslednje prostore: izbo njegove knežje milosti (torej škofov bivalni prostor), kamro ob tej izbi, izbo za služinčad, kuhinjo, oskrbnikovo izbo, kaščo in klet. Poleg tega je imel grad še pristavo.⁹⁴ Popis kaže, da je imel grad takrat že vrsto prostorov in da ni šlo več zgolj za stanovanjsko-obrambni stolp. Nekoliko presenetljivo je, da popis ne omenja kapele in kaže, da je v tistem obdobju ni bilo oziroma da ni bila v uporabi.⁹⁵

Zdi se, da je mogoče grajsko stavbo, kakršno si je treba na podlagi Vischerjevih upodobitev, inventarnega popisa in ohranjenih ostalin predstavljati v poznem 16. stoletju, dobro vzporediti s podatki o značajskih lastnostih škofa Janeza Tavčarja, ki je bil humanistično razgledan, premišljen in vztrajen, ob tem pa človeško skromen in asketski.⁹⁶ Vse kaže, da je Rudenek v obdobju, ko je bila vodilna arhitektura grajskih stavb in je bilo gradenj cerkva zelo malo, gradil kot svojevrstno rekatolizacijsko utrdbo, ki v vseh pogledih dopolnjuje vlogo sekundarne škofovske rezidence v Gornjem Gradu. Ta utrdba je dobila značaj intimne škofove rezidence, ki je bila odmaknjena od vrveža njegovih drugih veliko večjih rezidenc v Ljubljani, Gradcu in tudi Gornjem Gradu in ki jo je mogoče do določene mere funkcionalno primerjati celo z renesančnimi podeželskimi vilami, kakršne so se uveljavile v italijanskem prostoru v 15. stoletju in se nato kot arhitekturna ideja širile po precejšnjem delu srednje Evrope. Kaže, da si je škof Tavčar na Rudeneku ustvaril tako imenovano *villo castello* – vilo z obliko gradu, ki jo je, denimo, do določene mere mogoče primerjati celo z znano vilo La Petraia, ki je za rodovino Medici

na obrobju Firenc nastala med letoma 1576 in 1591 z dozidavo novih stavbnih traktov staremu got-skemu grajskemu stolpu iz 14. stoletja.⁹⁷ Ob tem je Tavčar morda že na začetku sledil tudi cilju, da na Rudeneku in na Rečici, kjer je leta 1590 zasebno kupil pozneje po njem oziroma po njegovih sorodnikih poimenovani Tavčarjev dvor, ustvari možnosti za socialni in gospodarski razvoj družine Tavčar.⁹⁸ Na to je mogoče pomisliti tudi zato, ker se je kmalu po njegovi smrti Gašper Tavčar leta 1598 odpovedal najemu Rudeneka, menda prostovoljno in menda zato ker mu ni prinašal dovolj dobička, obdržal pa je Tavčarjev dvor na Rečici.⁹⁹

GRAD RUDENEK V 17. STOLETJU

V prvi tretjini 17. stoletja je Rudenek ohranil značaj dovolj ugledne sekundarne škofovske rezidence in je dopolnjeval funkcijo rezidence v Gornjem Gradu. Tavčarjev naslednik škof Tomaž Hren (1560–1630) je po letu 1597 oziroma uradno od leta 1599 skrbel, da grad ni izgubil na pomenu, ki mu ga je dal njegov predhodnik in vzornik. Že vsaj leta 1603 je med drugim načrtoval, da bo v gradu Rudenek – *in arce Rudnegkh* – uredil kapelo in oltar. A izvedba načrtovanega se je zamaknila. Še prej je dal škof Hren sanirati grajsko streho;

97 Prim. Ackerman, *The Villa*.

98 S tem v zvezi je zgovoren podatek, da je eden od škofovih sorodnikov, Boltežar Tavčar, ki je bil od leta 1595 župnik v Laškem in ki je okoli leta 1615 prenovil tamkajšnje župnišče, leta 1612 kupil dvorec Lešje na Homcu, ki je zelo primerljiv s Tavčarjevim dvorom na Rečici (prim. Orožen, *Das Bisthum*, str. 177; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 49; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 52). S sorodstvom škofa Tavčarja je povezana tudi ambiciozna širitev mogočnega župnišča v Starem trgu pri Slovenj Gradcu v prvi tretjini 17. stoletja, ki ima obliko renesančnega dvorca z notranjim dvoriščem in je primerljivo z nekaterimi drugimi najmogočnejšimi poslopji župnišč oziroma župnijskih dvorcev na Slovenskem Štajerskem iz 16. in 17. stoletja, kot so tisti v Slovenskih Konjicah, Laškem, Kamnici pri Mariboru, Novi Cerkvi, Vuzenici in Mariboru (dokumentirano v 19. stoletju podrti staro župnišče). Starotrško župnišče je razširil Andrej Tavčar (Tautscher) († 1638), ki je bil cerkveni komisar in župnik v Starem trgu ter nečak leta 1597 umrlega ljubljanskega škofa Janeza Tavčarja. Ta je svojega nečaka malce pred svojo smrtjo leta 1597 potrdil za starotrškega vikarja. Leta 1613 je Andrej Tavčar kot starotrški župnik od bivšega lastnika Tavčarjevega dvora na Rečici Janeza Jurija Hurnusa in njegove žene leta 1613 kupil eno kmetijo. Obsežno razširjeno starotrško župnišče je samozavestno zaznamoval z dvema heraldično-napisnima kamnitima ploščama; na eni je vklesana letnica 1626. Prim. Cevc, *Kiparstvo*, str. 190–193; prim. Smole, *Graščine*, str. 519; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 52.

99 Orožen, *Das Bisthum*, str. 168–169; Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa*, 1. zv., str. 99; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 84, 108; Videčnik, *Iz mojih zapisov*, str. 133–134; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 66.

92 Orožen, *Das Bisthum*, str. 168; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 746–747; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 84; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 65.

93 Tlaker, *Trg Rečica*, str. 52.

94 Orožen, *Das Bisthum*, str. 169; prim. Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 84; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 65; Videčnik, *Iz mojih zapisov*, str. 133–134.

95 Prim. Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa*, 1. zv., str. 99.

96 Prim. Tlaker, *Trg Rečica*, str. 52.

dela je leta 1611 opravil tesarski mojster Pankrac (Pongraz) Petschacher iz Kamnika, ki je pozneje – leta 1620 – obnavljal tudi leseno strešno kritino na sosednjem Vrbovcu. Po tem podatku je mogoče sklepati, da je bila grajska streha v tistem obdobju v celoti ali vsaj deloma krita s škodlami. Grajsko kapelo, ki po Hrenovi navedbi že dolgo ni rabila svojemu namenu in je bila oskrunjena – *cum iam multis annis penum fuisset Domesticum, impieque prophanatum* – je dal obnoviti zatem. Pri tem so prostor na novo tlakovali, ga poslikali in okrasili. Uporabljeni viri navajajo, da je tlak kapele leta 1625, skupaj z novim tlakom kapele v sosednjem Vrbovcu, izvedel italijansko govoreči stavbenik lombardskega porekla Francesco Abondio de Donino (†1638 ali 1639) iz Ljubljane. Drugi sodelujoči mojstri ali umetniki v virih niso omenjeni. Leta 1623 je škof v kapeli ustanovil benificij oziroma mašni štipendij. Dela na kapeli so bila povsem zaključena do leta 1628, ko jo je škof z oltarjem vred 18. oktobra 1628 v *castro episcopali nostro Rudnegk* ponovno posvetil v čast svetim Tomažu, Andreju, Juriju in angelu varuhu.¹⁰⁰ Lokacije kapele na podlagi uporabljenih virov in analize ostalin gradu ni mogoče opredeliti. Upoštevaje Hrenovo navedbo, da kapela že dolgo ni rabila svojemu namenu, je dopustno pomisliti, da je bila v drugem nadstropju starega gotskega stolpa in ne morda v enem od razmeroma novih traktov iz 16. stoletja. Potemtakem bi imela kapela kvadratno talno ploskev s približno 6,2 m dolgo stranico. Po drugi strani, denimo, ni mogoče povsem izključiti možnosti, da je bila kapela v prvem ali drugem nadstropju bočnega stolpičastega izzidka na jugovzhodni strani.¹⁰¹ Na podlagi uporabljenih virov je mogoče sklepati, da škof Tomaž Hren ni koreniteje posegal v grajsko zasnovo, kakršno so izoblikovali v 16. stoletju, in da Rudenek ni bil med njegovimi najbolj priljubljenimi rezidencami. Popis inventarja, ki so ga izdelali po njegovi smrti aprila 1630, kaže, da grad, enako kot sosednji Vrbovec, ni bil posebno bogato opremljen in v njem ni bilo prav nič, kar bi imelo umetnostnogoletinski pomen.¹⁰²

Kmalu po smrti škofa Hrena je postal grad Rudenek – prav tako kot sosednji Vrbovec – eno od prizorišč tako imenovanega drugega slovenskega kmečkega upora. Ko je škofijski grad in pripadajočo posest kot zakupni gospod skupaj z Vrbovcem upravljal osovraženi Janez Pečohar oziroma Johann Petschocher, so ga 1. maja 1635 zavzeli in oplenili uporni kmetje. Uporabljeni viri navajajo, da je takrat eden od upornikov z gradu odnesel nekaj kositrne posode, drugi pa odpeljal dve kravi.¹⁰³ Nič ne kaže, da bi bilo grajsko poslopje takrat razdejano oziroma požgano ali celo povsem porušeno, kakor deloma navaja starejša literatura.¹⁰⁴ Plenjenje grajene grajske substance nedvomno ni omembe vredno prizadelo, saj uporni kmetje niso premogli primerne orožja in orodja, ki bi moglo povzročiti obsežnejše poškodbe. V literaturi se od 20. stoletja vztrajno ponavlja podatek, da se je s pustošenjem upornih kmetov leta 1635 začel propad gradu Rudenek.¹⁰⁵ A Vischerjevi upodobitvi grad okoli leta 1680 kažeta še brez poškodb ali znakov zanemarjenosti in propadanja.¹⁰⁶

Morda so po kmečkem uporu leta 1635 prenovili grajsko kapelo. Na to je mogoče pomisliti, ker je imela kapela leta 1623 patrocinij svetih Tomaža, Andreja, Jurija in angela varuha, v popisu inventarja po smrti ljubljanskega škofa Rinalda Scarlichija (1582–1640) pa so leta 1641 zapisali: *Gschloß Rudnegg - In der capelen S. Lucae ... bey disen Guett haben die Rebellischen Paurn vor Jahren die fahrnuß distrahirt* (Grad Rudenek – v kapeli sv. Luke ... pri tej posesti so uporni kmetje pred leti razdejali premičnine). Zatem se je patrocinij kapele do leta 1664 najbrž znova spremenil; v popisu inventarja po smrti ljubljanskega škofa Otona Friderika grofa Buchheima (1604–1664) so leta 1664 v gradu Rudenek omenili kapelo sv. Trojice: *Inuentarium deß Schloß vnnd Guetts Rudenegkh. ... Erstlichen in der cappelen – Ain Altar der H: Dreyfaltigkeit vnnd mit dem Englischen Grueß*. V popisu inventarja po smrti ljubljanskega škofa Jožefa grofa Rabatte (1620–1683) je v gradu Rudenek leta 1683 znova

¹⁰⁰ Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa*, I. zv., str. 35, 57, 99, 135–136, 140, 144, 220; 2. zv., str. 356, 409; prim. Orožen, *Das Bisthum*, str. 169–170; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 747; Svetina, Odlomek, str. 87; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 66; Lubej, Donino, str. 557–558; Seražin, *Lombardske*, str. 26–28.

¹⁰¹ Štirje primerljivi stolpičasti bočni prizidki so v 16. stoletju nastali na gradu Švarcenštajn pri Velenju in v zahodnem, kjer so v prvem nadstropju leta 1995 odkrili figuralne stenske poslikave z biblično motiviko iz časa med letoma 1542 in 1576, je bila domnevno grajska kapela. Prim. Menoni, *Poslikava*, str. 86–89.

¹⁰² Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa*, I. zv., str. 164, 166.

¹⁰³ Koropec, *Mi smo tu*, str. 104, 136, 181, 182; prim. Mell, *Der windische*, str. 221, 222, 235; Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 297; Svetina, Odlomek, str. 87.

¹⁰⁴ Orožen, *Das Bisthum*, str. 170; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 747; Nowotny, *Südsteirische Burgen*, str. 95; Vrečer, *Savinjska dolina*, str. 144; prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 232; *Grad Vrbovec, Nazarje*, str. 9; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 66.

¹⁰⁵ Prim. npr. Nowotny, *Südsteirische Burgen*, str. 95; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 232; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 199; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 66.

¹⁰⁶ Stopar, *Vrbovec*, str. 28; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 85.

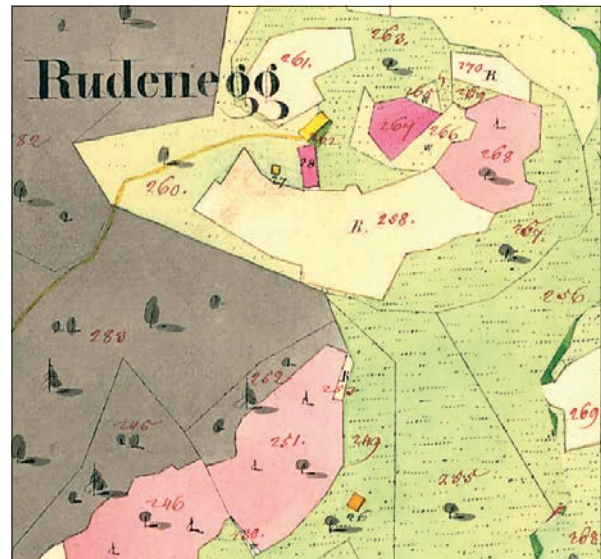
Razvaljeni grad Rudenek na avstrijskem vojaškem zemljevidu iz časa med letoma 1763 in 1787 (spletni vir).

omenjena kapela sv. Trojice: *Volgt die Capeln. Ain Altar der hailigisten dreyfaltigkeit, mit dem Englischen Gruess.*¹⁰⁷

Kljub spremembam patrocinija grajske kapele, pa grad po letu 1635 ni bil deležen korenitejših obnovitvenih del, saj bi sicer o njih v arhivskih dokumentih gotovo ostala kakšna sled.¹⁰⁸ V obdobju škofa Buchheima je bil Rudenek – *Castrum Rudeneegg* – od vseh škofijskih rezidenc v najslabšem gradbenem stanju. Škof je leta 1653 v pismu opomnil Marka Dolinarja, ki je bil med letoma 1643 in 1655 njegov generalni vikar, naj denar od izostanka dolgov nameni za popravilo grajskega poslopja.¹⁰⁹ Ali so nujna popravila nato resnično izvršili, ni znano. Zdi se verjetno, da so sanirali vsaj streho, saj omenjena inventarna popisa iz let 1664 in 1683 kažeta, da grad takrat še ni bil razvaljen in tudi na Vischerjevi upodobitvi iz okoli leta 1681 je še v celoti zastrešen.¹¹⁰

PROPAD GRADU RUDENEK PO LETU 1681

Grad Rudenek s pripadajočim gospostvom je ostal last ljubljanske škofije do leta 1786, ko je v sklopu reform cesarja Jožefa II. skupaj s sosednji-

Razvaljeni grad Rudenek v mapi franciscejskega katastra iz leta 1825 (spletni vir).

ma gospostvoma Vrbovec in Gornji Grad prešel pod državni Štajerski verski sklad.¹¹¹ A grajsko poslopje je bilo takrat že opuščeno in razvaljeno, gospostvo pa so upravljali z Vrbovca.¹¹² Uprava gospostva Rudenek je bila združena z upravo gospostev Vrbovec in Gornji Grad.¹¹³ Na avstrijskem vojaškem zemljevidu iz časa med letoma 1763 in 1787 je vrh griča z vinogradom na južnem pobočju označena zgolj brezimna skromna razvalina in spremno besedilo k temu zemljevidu Rudeneka ne omenja.¹¹⁴ Tudi v leksikalni monografski predstavitvi dežele Štajerske, ki jo je leta 1773 izdal duhovnik in zgodovinar Aquilin Julius Caesar (1720–1792) in ki vključuje seznam s 113 imeni gospostev in gradov v Celjskem okrožju, grad Rudenek ni (več) omenjen.¹¹⁵ Vse kaže, da so po letu 1681 in najpozneje do okoli leta 1770 grad opustili ter ga razvalili. Dokaj obsežni grajski trakti iz 16. stoletja so bili torej v uporabi manj kot dve stoletji. Glavni vzrok za opustitev je bila gotovo izguba rezidenčne funkcije, pospešila pa sta jo nedvomno tudi leta 1635 med kmečkim uporom povzročena škoda in stroški v zvezi z vzdrževa-

¹⁰⁷ Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa*, 2. zv., str. 356–357, op. 766.

¹⁰⁸ Prim. Tlaker, *Trg Rečica*, str. 66.

¹⁰⁹ Lavrič, *Umetnostna dejavnost*, str. 64.

¹¹⁰ Domneva, da naj bi bil grad v tistem obdobju že razvaljen in da naj bi Vischer upodobil v resnici neobstoječe strehe, je spričo pravilnosti in natančnosti upodobljenih strešin povsem nesmiselna. Prim. Tlaker, *Trg Rečica*, str. 66.

¹¹¹ Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 196, 199; Stopar, *Grajske stavbe. Četrta knjiga*, str. 85; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 66; prim. Schmutz, *Historisch*, III, str. 413; Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 125–126; Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 746; Baš, Doneski, I, str. 1; Golec, Slomškov rod, str. 64.

¹¹² Prim. Schmutz, *Historisch*, III, str. 413; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171; Golec, Slomškov rod, str. 64. Leta 1855 je rudeneška posest skupno obsegala 439 hektarjev, upravljali pa so jo z gradu Vrbovec (*Grad Vrbovec, Nazarje*, str. 90).

¹¹³ Baš, Doneski, I, str. 2; Baš, Doneski, II, str. 74.

¹¹⁴ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 5. sekcija 162, str. 23–39.

¹¹⁵ Prim. Cäsar, *Beschreibung*, str. 480–508.

Navpični pogled na območje nekdanjega gradu Rudenek in na fotografijo zarisano tlorisno zasnovo dvodelnega grajskega kompleksa z okopom in obrambnim jarkom okoli grajskega jedra (spletni vir z risbo Igorja Sapača, 2025).

njem. Vse kaže, da je grad doletela usoda, ki je je bil pozneje – v letih 1830 in 1831, pod ljubljanskim škofom Antonom Alojzijem Wolfom, – zaradi težnje po zmanjšanju odvečnih izdatkov v zvezi z vzdrževanjem deležen precejšnji del škofovskega rezidenčnega dvorca v Goričanah na Gorenjskem. Odločitev za opustitev gradu Rudenek je bila spričo njegove arhaične zasnove in ugaslega rezidenčnega pomena v obdobju baroka za odločujoče gotovo zelo neobremenjujoča. Grad je delil usodo z v tistem obdobju opuščeni in razvaljenimi bližnjimi gradovi Žovnek, Stopnik, Šalek, Vitanje (drugi oziroma mlajši srednjeveški grad), Dobrna, Lindek, Konjice, Zbelovo, Pukštajn, Vuzenica, Limbuš in Maribor ter deloma Vrbovec (grajsko jedro), Švarcenštajn pri Velenju (vzhodna polovica gradu) in Lemberg (južni trakt). Po avstrijskem vojaškem zemljevidu, kjer ni zabeleženo niti več ime razvaljenega gradu, se zdi verjetno, da so ga opustili že kmalu po letu 1681. Najpozneje takrat je povsem zamrl tudi

spomin na nekdanje srednjeveško grajsko jedro na jugozahodnem griču.

Opuščeni grad so okoličani dolgo – vse do druge polovice 20. stoletja – uporabljali kot kamnolom.¹¹⁶ Najbrž so grajsko zidovje najbolj intenzivno rušili po požaru Rečice leta 1799, ko je z večino stavb v trški naselbini pogorela tudi starodavna župnijska cerkev in so morali za obnovo v kratkem času zagotoviti veliko gradbenega materiala.¹¹⁷ Razvaljeni gotski stolp nazorno kaže, da so iz njegovega zidovja sistematično iztrgali vse okenske in vratne okvirje ter vogalne kvadre iz peščenjaka. Zgornjo polovico zidovja stolpa so načrtno podrli, spodnja polovica z nekdanjim pritličjem in prvim nadstropjem pa je morda ostala zaradi velike trdnosti zidovja, morda pa

¹¹⁶ Stopar, *Vrbovec*, str. 28.

¹¹⁷ Prim. Orožen, *Das Bisthum*, str. 179; Stegenšek, *Cerkveni spomeniki*, str. 61–62; Vrečer, *Savinjska dolina*, str. 140; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171.

tudi zaradi spominskih razlogov. Manj čvrsto in tanjše zidovje traktov in stolpov iz 16. stoletja so skoraj povsod podrli do tal pritličja. Zato ne preseneča, da je grajski tloris že v mapi franciscejskega katastra iz leta 1825 popolnoma zabrisan.¹¹⁸ Na platoju pod ostankom gotskega stolpa je do takrat že nastala kmečka domačija z dvema podolžnima poslopjema. Domačija se je leta 1825 še imenovala po gradu – Rudenegg – in po gradu se je imenovala tudi ravnica *Rudnig* ob vznožju grajske vzpetine. Zatem se je grajskih ostalin na severovzhodnem griču po lastniku domačije že vsaj v tridesetih letih 20. stoletja oprijelo ime Lekšetov grad, pojavilo pa se je tudi poimenovanje grad Šipek, po šipku, ki je zlagoma prerasel razvalino. Ostanki gradu so do izbruha druge svetovne vojne v Jugoslaviji leta 1941 ostali v lasti ljubljanske škofije.¹¹⁹

V zadnjih petih desetletjih se je prebudilo raziskovalno zanimanje za nekdanji grad, a obenem je mogočni ostanek gotskega stolpa zelo prerasel bršljan, ki otežuje analizo strukture zidave in pospešuje razkrajanje zidovja.¹²⁰ Grajske ostaline so v zasebni lasti in pred nekaj leti je bila aktualna ideja za njihovo prodajo ter podana možnost za obnovo gotskega stolpa. V prihodnosti bi bila vsekakor smiselna temeljita arheološka in kastelološka raziskava rudeneških ostalin na obeh gričih in šele zatem bo mogoče odgovoriti na vprašanje, če bi bilo morda smiselno na severovzhodnem griču izvesti obsežnejše obnovitvene posege, denimo, po vzoru obnove gradu Švarcenštajn pri Velenju v zadnjih letih.

FINANCIRANJE

Prispevek je nastal v sklopu temeljnega raziskovalnega projekta *Umetnostna dediščina grofov Celjskih* (J6-4622), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

IZJAVA O DOSTOPU DO RAZISKOVALNIH PODATKOV

Raziskovalni podatki, na katerih temelji prispevek, so na voljo v prispevku samem.

¹¹⁸ SI AS 177/C/F/C303 – Franciscejski kataster za Štajersko (k. o. Poljane) 1825.

¹¹⁹ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 171; *Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga*, str. 232; Tlaker, *Trg Rečica*, str. 67; Videčnik, *Iz mojih zapisov*, str. 59.

¹²⁰ Prim. ZVKDS, Fotografije gradu Rudenek.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

DM – Dolenjski Muzej, Novo mesto

Zbirka fotografij slovenskih gradov avtorja Ivana Jakiča iz obdobja med letoma 1970 in 2012

SI AS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

AS 177 – Franciscejski kataster za Štajersko

UIFS ZRC SAZU – Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Fototeka: Digitalne fotografije lokacij gradov Rudenek in Rudenštajn iz leta 2024

UKPP – Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor
Zapuščina Jožeta Curka

ZVKDS – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Celje
Fototeka: Fotografije gradu Rudenek in dvorca Lešje

OBJAVLJENI VIRI IN LITERATURA

Ackerman, James S.: *The Villa. Form and Ideology of Country Houses*. London: Thames and Hudson, 1990.

Aigner, Martin: *Katalog mittelalterlicher Mauerwerksstrukturen in Österreich. Mit Vergleichsbeispielen aus ganz Europa*. Liezen: Martin Aigner, 2015.

Baš, Franjo: Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. I. Gornjegrajsko na prehodu iz XVIII. v XIX. stoletje. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 33, 1938, št. 1, str. 1–16.

Baš, Franjo: Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. II. Trg Ljubno. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 33, 1938, št. 2, str. 65–86.

Baš, Franjo: O Rečici kot trgu. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 35, 1940, št. 1–2, str. 66–70.

Bernhard, Günther: *Documenta patriarchalia res gestas Slovenicas illustrantia. Listine oglejskih patriarhov za slovensko ozemlje in listine samostanov v Stični in Gornjem Gradu (1120–1251)*. Dunaj/Wien, Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut, 2006.

Blaznik, Pavle: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500. I. knjiga: A–M*. Maribor: Založba Obzorja, 1986.

Blaznik, Pavle: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500. II. knjiga: N–Ž*. Maribor: Založba Obzorja, 1988.

Cäsar, Aquilin Julius: *Beschreibung des Herzogthums Steyermark. Zweyter Theil*. Grätz, 1773. Ponatis: Grätz: Alois Tusch, 1802.

- Cevc, Emilijan: *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom*. Ljubljana: Slovenska matica, 1981.
- Curk, Jože: Delež italijanskih gradbenikov na Štajerskem v XVI. in XVII. stoletju. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, nova vrsta VII, 1965, str. 37–72.
- Curk, Jože: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.
- Dehio-Handbuch. *Die Kunstdenkmäler Österreichs. Steiermark (ohne Graz)*. Wien: Anton Schroll & Co, 1982.
- Domenig, Christian: »tuon kunt«. *Die Grafen von Cilli in ihren Urkunden (1341–1456)* (doktorska disertacija). Klagenfurt: Universität Klagenfurt, Fakultät für Kulturwissenschaften, 2004.
- Fister, Peter: *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1975.
- Fräss-Ehrfeld, Claudia: *Geschichte Kärntens. Band. 1. Das Mittelalter*. Klagenfurt: Verlag Johannes Heyn, 1984.
- Fugger Germadnik, Rolanda: *Groffe in knezi Celjski*. Celje: Pokrajinski muzej Celje, 2014.
- Golec, Boris: Slomškov rod in njegova povezanost s Cerkvijo. Ob 160. obletnici smrti blaženega Antona Martina Slomška. *Bogoslovni vestnik* 83, 2023, št. 1, str. 63–86. DOI: <https://doi.org/10.34291/BV2023/01/Golec>
- Grad Vrbovec, Nazarje. 1248–1998 (ur. Aleksander Videčnik). Nazarje: Občina Nazarje, 1998.
- Grafenauer, Bogo: *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962.
- Großmann, G. Ulrich: *Burgenforscher Otto Piper. Zum 100. Todestag*. Heldburg: Deutsches Burgenmuseum, 2021.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Družba sv. Mohorja, 1910–1916.
- Hajdinjak, Boris in Vidmar, Polona: *Gospodje Ptujski – srednjeveški vitezi, graditelji in meceni*. Publikacija k razstavi. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj, 2008.
- Hilzensauer, Erik: Zur Typologie spätmittelalterlicher Burgen. *Geschichte der Steiermark. Band 4. Die Steiermark im Spätmittelalter* (ur. Gerhard Pferschy). Wien: Böhlau, 2018, str. 279–288.
- Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2013.
- Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: DZS, 1997.
- Janisch, Josef Andreas: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark: mit historischen Notizen und Anmerkungen. II. Band. L–R*. Graz: Leykam-Josefstahl, 1885.
- Juhart, Dejan: *Grbi plemiških rodbin na Spodnjem Štajerskem v prvem stoletju habsburške nadoblasti* (magistrsko delo). Maribor: Filozofska fakulteta, 2021.
- Kocbek, Fran: *Storije. Narodne pripovedke in pravljice iz gornjegrajskega okraja*. Celje: Goričar & Leskovšek, 1926.
- Koropec, Jože: *Mi smo tu. Veliki punt na Slovenskem v letu 1635*. Maribor: Založba Obzorja, 1985.
- Kos, Dušan: *Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1994.
- Kos, Dušan: *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005. DOI: <https://doi.org/10.3986/9616500821>
- Kosi, Miha: Grajska politika – primer grofov Celjskih. *Kronika* 60, 2012, št. 3 (Iz zgodovine slovenskih gradov), str. 465–494.
- Košir, Matevž in Ceci, Ina: Potres 26. marca 1511 v luči novih raziskav. *Idrijski razgledi* 56, 2011, št. 1, str. 90–104.
- Krahe, Friedrich-Wilhelm: *Burgen und Wohntürme des deutschen Mittelalters*. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2008.
- Krajevni leksikon Dravske banovine*. Ljubljana: Zveza za tujski promet za Slovenijo, 1937.
- Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga* (ur. Roman Savnik). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976.
- Lavrič, Ana: Umetnostna dejavnost škofa Otona Friderika Buchheima v ljubljanski škofiji. *Acta historiae artis Slovenica* 9, 2004, str. 31–69.
- Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*. 2. zvezka. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1988.
- Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskih škofov Janeza Tavčarja in Tomaža Hrena v likovni umetnosti katoliške prenovе*. *Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628* (ur. France M. Dolinar et al.). Klagenfurt, Ljubljana, Wien, Graz, Köln: Hermagoras/Mohorjeva–Styria, 1994, str. 625–635.
- Lubej, Uroš: Donino (Donin; Donnino). *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker. Band 28: Disney-Donnus*. München, Leipzig: K. G. Saur, 2001, str. 557–558.
- Luschin, Hans in Luschin, Berta: *Von Türmen und Schlössern*. Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft, 1987.
- Makarovič, Gorazd: Pričevanje gotskega stolpa Keblja o stanovanjski kulturi. *Etnolog* 5 (LVI), 1995, str. 143–205.
- Mell, Anton: Der windische Bauernaufstand des Jahres 1635 und dessen Nachwehen. *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark*, 44, 1896, str. 205–287.

- Menoni, Simona: Poslikava iz domnevne kapele gradu Švarcenštajn. *Primož Trubar in njegov čas. Vodnik po spomenikih* (ur. Nataša Gorenc). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2008, str. 86–89.
- Moravi, Jürgen: Burgenbau im Wandel der Jahrhunderte. Mittelalterliche Burgentypen in der Steiermark. *Viana Styria*, 2021, št. 1, str. 7–11.
- Moravi, Jürgen: Der steinerne Burgenbau des Hochmittelalters in der Steiermark. *Burgen im Alpenraum*. Petersberg: Wartburg-Gesellschaft zur Erforschung von Burgen und Schlössern & Michael Imhof Verlag, 2012, str. 11–23 (Forschungen zu Burgen und Schlössern; 14).
- Moravi, Jürgen: Die Entwicklung der Mauerwerkstechnik im Mittelalter am Beispiel des östösterreichischen Raumes. *Von Steinmetzen, Zimmerern und Schmieden. Bauhandwerk im Mittelalter*. Friesach, Klagenfurt; Stadt Friesach & Institut für Geschichte an der Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, 2017, str. 211–234 (Schriftenreihe der Akademie Friesach; Neue Folge 4).
- Müller, Anne in Weinhold, Matthias: *Felsenburgen der Sächsischen Schweiz. Neurathen, Winterstein, Arnstein*. Regensburg: Schnell & Steiner, Wartburg-Gesellschaft, 2010 (Burgenführer; 23).
- Murgg, Werner: *Burgruinen der Steiermark*. Wien, Berger: 2009 (Fundberichte aus Österreich; Materialhefte 2).
- Naschenweng, Hannes P: *Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Ein genealogisches Kompendium*. Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 2020.
- Novak, Zdravko: *Rečica z zaledjem*. Rečica ob Savinji: Zavod za kulturo Mozirje, 1999.
- Nowotny, Fritz: Südsteirische Burgen und Schlösser. *Südsteiermark. Ein Gedenkbuch* (ur. Franz Hausmann). Graz: Verlag Ullr. Mosers Buchhandlung, 1925, str. 65–101.
- Orožen, Ignaz: *Das Benediktiner-Stift Oberburg*. Marburg: Im Selbstverlage, 1876.
- Orožen, Ignaz: *Das Bisthum und die Diözese Lavant. II. Theil. Das Dekanat Oberburg*. Marburg: Im Selbstverlage, 1877.
- Orožen, Janko: *Gradovi in graščine v narodnem izročilu. I. Gradovi in graščine ob Savinji, Sotli in Savi*. Celje: samozaložba, 1936.
- Piper, Otto: *Burgenkunde. Bauwesen und Geschichte der Burgen zunächst innerhalb des deutschen Sprachgebietes. Dritte vielfach verbesserte Auflage*. München: R. Piper & Co., 1912.
- Piper, Otto: *Burgenkunde. Forschungen über gesamtes Bauwesen und Geschichte der Burgen innerhalb des deutschen Sprachgebietes*. München: Theodor Ackermann, 1895.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München: Verlag R. Oldenburg, 1962 (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission; 10).
- Pogačnik, Lea: *Dedne pogodbe grofov Celjskih* (diplomsko delo). Maribor: Pravna fakulteta Univerze v Mariboru, 2019.
- Ravnikar, Tone: *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*. Maribor: ZRI dr. Franca Kovačiča, 2010 (Zbirka Studia historica Slovenica; 6).
- Ravnikar, Tone: *Po zvezdnih poteh. Savinjska in Šaleška dolina v visokem srednjem veku*. Velenje: Muzej Velenje, 2007.
- Ravnikar, Tone: *V primežu medplemiških prerivanj*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2010 (Zbirka Digitalna knjižnica. Dissertationes; 13).
- Ribarič, Vladimir: *Potresi v Sloveniji. Ob stoti obletnici velikega ljubljanskega potresa*. Ljubljana: Slovenska matica, 1994.
- Sapač, Igor: Arhitekturnozgodovinski oris gradu Turjak. *Grad Turjak. Druga knjiga* (ur. Mija Oter Gorencič, Renata Komič Marn, Miha Preinfalk). Ljubljana: Založba ZRC, 2020, str. 623–958.
- Sapač, Igor: Gradova Žamberk in Forhtenek. Arhitekturnozgodovinski oris. *Kronika* 69, 2021, št. 3 (Iz zgodovine Šoštanja), str. 493–532.
- Sapač, Igor: Kaj je grad? Problematika terminološke oznake in temeljne definicije. *Kronika* 60, 2012, št. 3 (Iz zgodovine slovenskih gradov), str. 391–412.
- Sapač, Igor: Otto Piper (1841–1921) ter začetki kastelologije na Slovenskem in v Istri. *Acta Histriae* 29, 2021, št. 3, str. 827–858. DOI: <https://doi.org/10.19233/AH.2021.33>
- Sapač, Igor: *Razvoj grajske arhitekture na Dolenjskem in v Beli krajini* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, 2003.
- Schmutz, Carl: *Historisch topographisches Lexicon von Steyermark. Zweyter Theil*. Gratz: Andreas Kienreich, 1822.
- Schmutz, Carl: *Historisch topographisches Lexicon von Steyermark. Dritter Theil*. Gratz: Andreas Kienreich, 1822.
- Seražin, Helena: Lombardske stavbarske delavnice od 16. do 18. stoletja v slovenskih deželah. *Slovenska umetnost in njen evropski kontekst. Izbrane razprave 1* (ur. Barbara Murovec). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007, str. 20–35. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612540494>
- Simoniti, Vasko: *Turki so v deželi že. Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, 5 (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 1999.

- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Smolik, Marijan: Tavčar (Tautscher) Janez. *Slovenski biografski leksikon*. 12. zvezek. *Táborská–Trtnik*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980, str. 41–43.
- Starzer, Albert: *Die landesfürstlichen Lehen in Steiermark von 1421–1546*. Graz: Selbstverlag der historischen Landes-Commission für Steiermark, 1902 (Veröffentlichungen der historischen Landes-Commission für Steiermark; 17).
- Stegenšek, Avguštin: *Cerkveni spomeniki Lavantinske škofije. I. Dekanija gornjegrajska*. Maribor: samozaložba, 1905.
- Stegenšek, Avguštin: O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 7, 1910, str. 1–33.
- Stopar, Ivan: Architektursymbolik in mittelalterlichen Höfen Sloweniens. *Simbole des Alltags – Alltag der Symbole. Festschrift für Harry Kühnel zum 65. Geburtstag*. Graz: ADEVA, 1992, str. 147–169.
- Stopar, Ivan: *Arhitektura predromanike in romanike v Sloveniji*. Ljubljana: Slovenska matica, 2017.
- Stopar, Ivan: *Gradovi, graščine in dvorci na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1982.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Četrta knjiga. Med Solčavskim in Kobanskim*. Ljubljana: Viharnik, 1993 (Grajske stavbe, 4).
- Stopar, Ivan: *Grajski objekti z območja slovenske Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678*. Celje: Kulturna skupnost, 1972.
- Stopar, Ivan: *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1977.
- Stopar, Ivan: *Stari grad Celje med včeraj, danes in jutri*. Celje: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, 2000.
- Stopar, Ivan: *Vrbovec z okolico*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, 1976 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije; 60).
- Stopar, Ivan: *Za grajskimi zidovi*. Ljubljana: Viharnik, 2007 (Zbirka Življenje na srednjeveških gradovih na Slovenskem).
- Svetina, Anton: Odlomek iz zgodovine Gornjega grada. *Kronika* 22, 1974, št. 2, str. 86–91.
- Škerl, Primož: Psoglavac je za lepo Mozirjanko populil vse lipe na Slovenskem. Rudenek kot zakleta graščina počiva v gozdu nad rečico ob Savinji. *Delo*, leto 43, št. 168, 24. 7. 2001, str. 8.
- Štefanac, Samo: *Sakralna gotska arhitektura na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2025. DOI: <https://doi.org/10.4312/9789610606239>
- Šumi, Nace: *Arhitektura 16. stoletja na Slovenskem. Obdobje renesanse*. Katalog razstave v Arhitekturnem muzeju Ljubljana, Ljubljana, 1997.
- Tlaker, Jože: *Trg Rečica in škof Tavčar v Evropi 16. stoletja*. Rečica ob Savinji: Fundacija Tavčarjev dvor, 2009.
- Videčnik, Aleksander: *Iz mojih zapisov*. Mozirje: Osrednja knjižnica, 2007.
- Vischer, Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Stiriae*. Faksimilirana izdaja s spremno besedo Ivana Stoparja. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1971.
- Vischer, Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Stiriae. Izbor. Faksimilirana izdaja listov s slovenskimi motivi*. Zbrala Ivan Stopar in Primož Premzl. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2006.
- Voje, Ignacij: *Slovinci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996.
- Vrečer, Rajko: *Savinjska dolina*. Žalec: samozaložba, 1930.
- Wagner, Olaf: Burgen in Kärnten – Vorwerke und mehrteilige Burganlagen. *Burgen im Alpenraum*. Petersberg: Wartburg-Gesellschaft zur Erforschung von Burgen und Schlössern & Michael Imhof Verlag, 2012, str. 39–47 (Forschungen zu Burgen und Schlössern; 14).
- Zahn, J.(osef) v.(on): *Steirische Miscellen. Zur Orts- und Culturgeschichte der Steiermark*. Graz: U. Moser, 1899.
- Zorec, Marjeta: *Zgodbe z naših gradov. Med Dravo in Kolpo*. Ljubljana: Založba Karantanija, 2007.

SUMMARY

Rudenek Castle. A description of architectural history

The article discusses the architectural development of the former Rudenek Castle (Ger. *Rudeneck*) at Rečica ob Savinji, which has for centuries lain in ruins and, despite its considerable cultural and historical significance, not been subject to any in-depth analysis of its architectural history. It was built in the second quarter of the fourteenth century to replace the neighbouring Rudenstein Castle (Slo. *Rudenštajn*) as the new main residence for the Lords of Altenburg. The castle complex was divided into two distinct sections; its core was constructed on the nearby hills, together with a rectangular Gothic-style detached great tower. The rather extensive building complex commands attention as one of the few newly constructed late medieval or Gothic-style castles in Styria. It mirrors the ambition and social standing of the Lords of Altenburg in the second quarter of the fourteenth century and in a way also reflects the influence wielded by the Lords of Sanneck

(or the Counts of Cilli after 1341). In 1345, the construction of the castle sparked a feudal war between the Cillis and the Lords of Pettau and their allies, which left the castle complex in partial ruin. After the war, the significance of both the castle and the Lords of Altenburg decreased, and the castle complex never regained the scope that it had prior to the war. By the sixteenth century at the latest, the original castle core on the southwestern hill had been abandoned, leaving behind only the top level with former buildings and the defensive wall and, most notably, the imposing earth ditch and the moat. A detached rectangular great tower in the Gothic-style had been preserved on the northeastern hill; soon after it passed under the Ljubljana diocese in 1578, a new Renaissance-style building was constructed next to it, encompassing three wings, three different turrets, an inner ward, and a low outer wall. Although the newly designed building seemingly resembled a medieval castle, it partly also served as the so-called *vil-la castello* – a castle-like villa. Belonging to the complex that accommodated the secondary residence of Ljubljana's bishops at Gornji Grad (Ger. *Oberburg*), it served as the personal country residence of Bishop Janez Tavčar

(Ger. Johann Tautscher) (ca. 1544–1597). In 1595, the castle lost its residential role and preserved the function of a seignorial centre. In the first third of the seventeenth century, the building underwent necessary restoration works under the supervision of Tavčar's successor, Bishop Thomas Chrön (1560–1630) and a castle chapel was set up and consecrated in 1628. Following Chrön's death and the peasant rebellion of 1635, which caused no structural damage, the castle suffered a growing neglect due to its declining relevance. Soon after 1681, it was abandoned and left to deteriorate, while its construction material was used for nearby buildings. The castle's remnants are therefore rather modest, most prominently represented by the massive Gothic tower standing at approximately half of its original height. Still, coupled with the analyses of old depictions and written historical sources, as well as appropriate analogies, they nonetheless allow for a sufficiently reliable interpretation of its building development. The article also presents concise architectural-historical analyses of the Lešje (Ger. *Haslach*) court or mansion and the former Rudenstein Castle, both of which were historically and spatially linked to Rudenek Castle.